

1.03 Kratki znanstveni prispevek

UDK 94(497.4)"1945":344.3
930.253:343.151(497.4)"1945"
Prejeto: 1. 5. 2021

Sodbe Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja poleti 1945

LUKA CERAR

mag. zgodovine, arhivist

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8, SI-4000 Kranj
e-pošta: luka.cerar@guest.arnes.si

Izvleček

Članek analizira delovanje Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja poleti leta 1945. V članku so predstavljene sodbe ljudem, ki so prihajali s področja Gorenjske. Vojaška sodišča so začela delovati že po uredbi iz maja leta 1944, medtem ko je po koncu druge svetovne vojne delovanje vojaških sodišč doseglo največji razmah. Istočasno so sicer sodila tudi Sodišča slovenske narodne časti. V analiziranih sodbah ni nobenega primera, ko bi bil nekdo obsojen na smrt. Velika večina ljudi je bila obsojena na izgubo svobode s prisilnim delom ter izgubo političnih in državljanskih pravic. Pomemben mejnik v delovanju vojaških sodišč je predstavljal Ukaz o splošni amnestiji 3. avgusta 1945, po katerem je bila večini obsojenih kazni prisilnega dela oproščena.

Abstract

LJUBLJANA WAR TERRITORY MILITARY COURT JUDGEMENTS IN THE
SUMMER OF 1945

The article analyses the functioning of the Ljubljana War Territory Military Court in the summer of 1945. It presents judgements delivered to people from the Gorenjska region. Military courts began their operation following the decree from May 1944, however, their work was in full swing after the end of the Second World War. At the same time judgements were passed also by the Court of Slovenian National Honour. There are no death sentences among the analysed judgements. Most people were sentenced to the loss of freedom with forced labour and loss of political and citizen rights. On August 3, 1945, the Order on general amnesty, excused all convicts from forced labour.

Ključne besede:

2. svetovna vojna,
Vojaško sodišče,
Sodišče slovenske
narodne časti

Key-words:

Second World
War, Military
court, Court of
Slovenian
National Honour

UVOD

Redna sodišča v prvih mesecih po koncu druge svetovne vojne še niso delovala. Poleti 1945 so sodbe izrekala bodisi sodišča slovenske narodne časti bodisi vojaška sodišča. Ta so bila ustanovljena z uredbo maja 1944. Uredba je sodiščem jasno navajala, na temelju česa naj izrekajo sodbe. *»Postopek vojaških sodišč mora biti hiter in brez nepotrebnih obširnosti, toda popoln (sic)...Pri ugotavljanju resnice o dejanju in krivdi obtoženca sodišče ni formalno vezano na nobeno dokazno sredstvo, temveč izreka svojo odločbo po svobodni oceni.«*¹

Prvostopenjska vojaška sodišča so poleti 1945 delovala na ravni divizij, vojaških področij, flote in mesta Beograd, drugostopenjska sodišča pa na ravni armad, mornarice in KNOJ (Korpus narodne obrambe Jugoslavije). Na območju današnje Slovenije so delovala sodišča vojaških področij v Ljubljani in Mariboru, poleg tega še višje vojaško sodišče 4. armade Jugoslovanske armade v Ljubljani. Na slednjem so denimo po vojni sodili Friedrichu Rainerju, Lovru Hacinu in Leonu Rupniku.² Vojna oblast 4. armade je bila sicer razdeljena na tri vojaška področja – ljubljansko, mariborsko in tržaško. Na ljubljanskem vojnem področju sta delovali dve sodišči – Vojaško sodišče ljubljanskega vojnega področja in Vojaško sodišče mesta Ljubljana, na mariborskem vojnem področju tri sodišča – Vojaško sodišče mariborskega vojnega področja Maribor, Vojaško sodišče mesta Maribor in Vojaško sodišče mesta Celje. Na tržaškem vojnem področju so sodila Vojaško sodišče tržaškega vojnega področja, Vojaško sodišče mesta Trst in Vojaško sodišče mesta Gorica.³ Članek, ki je pred vami, ni posvečen najodmevnejšim procesom, ampak številnim sojenjem osebam, ki v javnosti sicer niso bile najbolj poznane. Med analiziranimi sodbami ni nobenega primera, ko bi bil nekdo obsojen na smrt. Večji del fonda Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja (v nadaljevanju VSLVP) hrani Enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana v prestolnici, manjši del hrani tudi Enota za Gorenjsko Kranj po načelu krajevne pristojnosti. Na temelju gradiva, shranjenega v Kranju, je tudi napisan ta članek.

Fond Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja, ki je shranjen v Enoti za Gorenjsko Kranj Zgodovinskega arhiva Ljubljana, nam ponuja zanimiv vpogled v sodbe sodišča v prvih mesecih po končani vojni. Najpogostejši očitek obtožencem je bilo sodelovanje z okupatorjem. Videli bomo, da je bilo to definirano na različne načine. V sodnih spisih lahko zasledimo zgodbe ljudi, ki so dejansko verjeli v nacizem in zaradi tega sodelovali z Nemci, po drugi strani je veliko primerov, ko so ljudje z okupatorsko vojsko sodelovali iz drugih razlogov, predvsem iz strahu pred povračilnimi ukrepi, če tega ne bi storili. Številni so se za sodelovanje z okupatorsko vojsko odločili tudi iz oportunitizma. V nekaterih spisih lahko naletimo tudi na ženske, ki so imele razmerje z nemškimi vojaki, kar je pri povojnih oblasteh naletelo na neodobravanje.

Prijavo VSLVP je v večini primerov podal Oddelek za zaščito naroda (v nadaljevanju OZNA), v nekaterih primerih so se morali osumljeni pred vojaškim sodiščem zagovarjati na temelju ovadbe krajevnih poveljstev narodne milice. Poleg vojaških sodišč so poleti 1945 sodila tudi sodišča slovenske narodne časti (v nadaljevanju SNČ). Velja na kratko omeniti, kakšne so bile razlike v pristojnosti sodišč. SNČ je sodilo posameznikom, ki so med vojno s svojimi dejanji prizadeli slovensko narodno čast, toda ti posamezniki se niso dojemali kot vojaške osebe. Na vojaških sodiščih so sodili vojakom, poleg njih tudi civilistom, ki so bili v kakršnem koli odnosu z vojsko oziroma so zagrešili kaznivo dejanje proti pri-

¹ SI_ZAL_LJU/0522, t. e. 1, a. e. 1.

² Enciklopedija Slovenije: *Vojaško sodstvo*, str. 313.

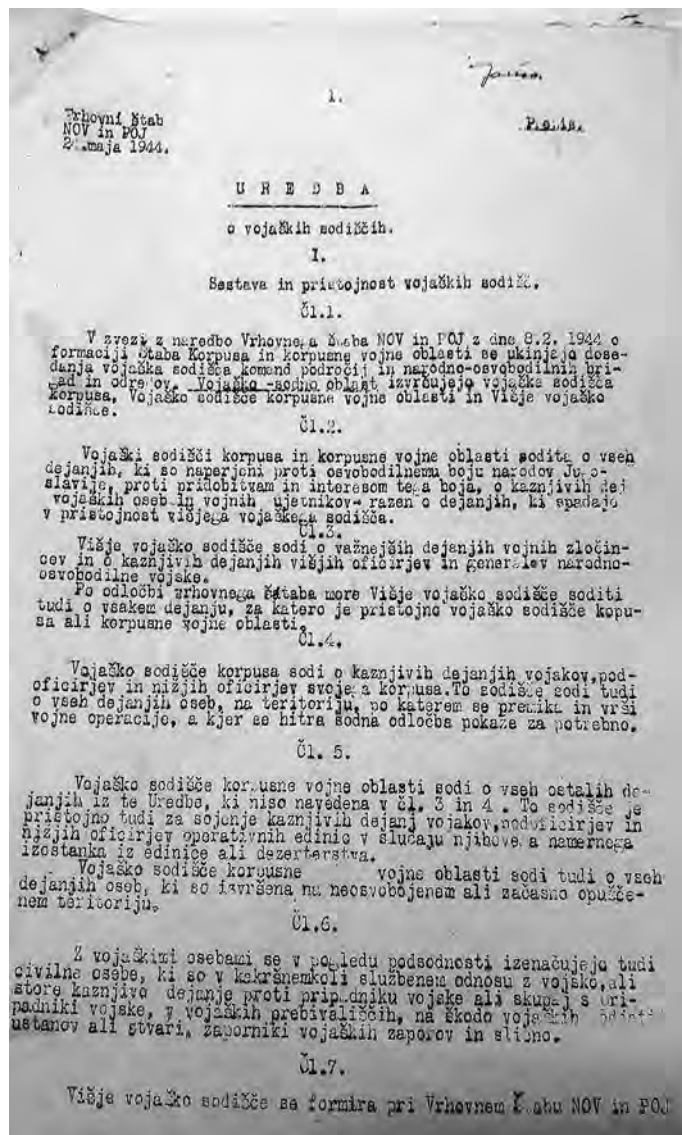
³ Mikola: *Partizanska vojaška sodišča*, str. 12–13.

padniku vojske ali proti vojaškemu premoženju. Senat vojaškega sodišča je bil sestavljen iz predsednika, člana častnika in člana vojaka. Poleg tega so bili na razpravi poleg obtoženca navzoči še sekretar, zapisnikar in tožilec. V primeru, da se obtoženec ni bil zmožen braniti sam, je imel pravico, da si izbere branilca, lahko pa mu ga je sodišče določilo samo. Branilec ni smel biti civilist, prav tako je moral biti moralno »neoporečen«.⁴

Eden izmed najpomembnejših slovenskih komunistov Edvard Kardelj je dal že septembra 1944 jasno vedeti, kakšna usoda čaka tiste, ki so sodelovali z okupatorjem. Tiste, ki tudi po izteku roka za amnestijo (15. septembra 1944) niso zapustili kolaborantskih oboroženih formacij, je čakala kazen: »Sedaj so torej stvari do kraja jasne: vsi, ki na Slovenskem sodelujejo v belogardistično-mihailovičevskih tolpah s polno zavestjo sodelujejo v izdaji svojega lastnega naroda in bo svoboden slovenski narod tudi postopal z njimi kot z izdajalci.« V nadaljevanju je Kardelj še dodal, da bodo tisti, ki bodo dokazali, da res niso mogli preiti v NOV, lahko oproščeni. Vse druge sta čakala najmanj kazen izgube državljanskih pravic in prisilno delo.⁵

Predsedstvo AVNOJ⁶ je 21. novembra 1944 objavilo odlok o splošni amnestiji, ki se je nanašala na osebe, ki so služile v enotah Draže Mihailovića, v enotah hrvaških domobranov ali slovenskih domobrancev. Amnestija je bila razglašena tudi za osebe, ki so zgoraj navedenim enotam pomagale oziroma z njimi sodelovale. Tisti, ki so v času izdaje odloka še sodelovali v kolaborantskih enotah, so bili vključeni v amnestijo pod pogojem, da do 15. januarja 1945 iz kolaborantskih enot izstopijo in se javijo vojaškim ali civilnim oblastem narodnoosvobodilnega gibanja.⁷

V članku želim prikazati raznolikost usod ljudi, ki so se po drugi svetovni vojni znašli v vrstici nasilja nove oblasti. Medtem ko so številni postali žrtve povojnih pobojev, lahko v sodnih spisih najdemo zgodbe ljudi, ki so prav tako delovali v domobranskih vrstah, vendar so jo na koncu odnesli z dokaj milimi kaznimi (v primerjavi s povojnimi poboji).

Uredba o vojaških sodiščih
(SI ZAL LJU/0522, t. e. 1)

⁴ SI_ZAL_LJU/0522, t. e. 1, a. e. 1.

⁵ SI_ZAL_LJU/0522, t. e. 1, a. e. 10, Kardelj: *Zaprta vrata*.

⁶ Antifašistično vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije oziroma Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije – zakonodajno telo NOV.

⁷ Griesser-Pečar: *Razdvojeni narod*, str. 434.

KONEC VOJNE – V VRTINCU EVFORIJE IN MAŠČEVANJA

Konec vojne maja 1945 je na eni strani prinesel veliko navdušenje nad dokončnim porazom okupatorja, ki je želel uničiti slovenski narod. Po drugi strani je nastopil čas za maščevanje. V vsesplošni evforiji novih oblastnikov seveda niso bili kaznovani samo tisti, ki so si s svojim delovanjem med vojno to zaslužili, ampak tudi številni, ki so se pred sodišči znašli samo po sklepu nesrečnih okoliščin. To je bilo obdobje evforije, v katerem je nova oblast želela utrditi svojo vlogo in se znebiti številnih notranjih sovražnikov. Vsesplošno navdušenje in propaganda sta vplivala tudi na številne civiliste, ki so ovajali druge ljudi. Nova oblast je prek javnih občil spodbujala denunciacije in državljane želela prepričati, da tako pomagajo graditi novo, boljšo Jugoslavijo. Tako so lahko državljani v *Ljudski pravici* 8. junija 1945 prebrali poziv enega izmed vodilnih funkcionarjev OF Josipa Vidmarja, ki je državljane spodbujal, naj ovajajo ljudi, ki si zaslužijo kaznen na Sodišču slovenske narodne časti. Vidmarjeve besede se sicer ne dotikajo neposredno vojaških sodišč, ki so delovala poleti 1945, vendar nam razodevajo takratno miselnost in splošno prepričanje, da je treba tiste, ki so sodelovali z okupatorjem, kaznovati. »Pri izsledovanju ne vrednih izražajo nekateri svoje pomisleke, češ, ovajanje je nečasten posel. Ta ničevi pomislek izrekajo celo, ko gre za očitne narodne izdajalce. Toda ali se ljudje te miselnosti zavedajo, da gre pri tem za usodo naroda, za njegovo nemoteno delo, za njegov notranji mir in naše moralno zdravje? Gre za samopouk naroda, za njegove najbolj prvobitne varnostne ukrepe in pri teh je vsak posameznik globoko zavezan sodelovati, prav tako kakor naša skupna oblast. Proč tedaj s krivimi in ničevimi pomisleki! Gre za našo narodno čast in zdravje. Nobenega omahovanja, nobene nezdrave popustljivosti. Tvor mora biti zrezan!«⁸ Oblast je torej v svojih glasilih zaigrala na čustva ljudi, ki so imeli za seboj štiri leta trpljenja pod okupacijo. Komunistična partija, ki je nedvomno imela veliko zaslugo v boju proti okupatorju in je pri tem tudi utrpela velike žrtve, je želela izkoristiti trenutek in se znebiti pravih ter tudi zgolj navideznih sovražnikov. 23. junija 1945 so lahko bralci *Slovenskega poročevalca* brali o koncu poti: »Narodni izdajalci, narodni odpadniki in okupatorjevi hlapci, ki te dni stopajo pred vojaška sodišča in pred sodišča narodne časti, niso v slovenski zgodovini nekaj novega.« Avtor članka se je nato navezal na štiriletno dobo okupacije in kasneje dodal: »Zato moramo naše hlapčevstvo iztrebiti, ker vemo do kod in kam nas je pripeljalo, moramo ga iztrebiti, ker je dozorelo v najbolj ostuden zločin narodnega odpadništva in narodnega izdajstva. Bil je boj med okupatorjem in vsemi njegovimi hlapci na eni in med slovenskim ljudstvom na drugi strani. Zmagala je druga stran. Vemo kaj delajo naši narodni odpadniki v svojem slepem hrepenenju še kar naprej. Gre za popolnoma preprosto stvar: Ne smemo dopustiti, da bi čez nekaj let spet padali najboljši slovenski ljudje. In to bi se zagotovo zgodilo, če bi pozabili na vse, kar je bilo, če bi pustili, da bi korenine zla in tolikih nesreč živele še naprej.«⁹ Ob propagandi v tisku, ki je vseskozi opozarjala na vojne zločine, se je torej začela kampanja za zbiranje podatkov o zločinih okupatorja in kolaborantov. Izšla je celo posebna brošura *Navodila za prijave zločinov*.¹⁰

Vojaška sodišča so pospešeno začela delovati junija. Prvi večji javni proces je pred vojaškim sodiščem ljubljanskega vojnega področja potekal konec maja 1945, ko je bil zaradi sodelovanja z Gestapom¹¹ na smrt obsojen Edvard Poznič. Predvsem pri prvih procesih je vse potekalo zelo hitro, saj so sodišča preiskavo končala le nekaj dni po prejetju obremenilnega gradiva.¹²

⁸ O narodni časti. V: *Ljudska pravica*, 8. 6. 1945, št. 38, str. 1.

⁹ Na koncu poti. V: *Slovenski poročevalec*, 23. 6. 1945, št. 55, str. 1.

¹⁰ Vodušek Starič: *Prezmem oblasti*, str. 268.

¹¹ Geheime Staatspolizei: tajna državna policija.

¹² Vodušek Starič: *Prezmem oblasti*, str. 266–267.

Preden se posvetimo posameznim sodbam, še nekaj o vrstah kazni. Velika večina obsojencev je bila poslana na prisilno delo. Številni so sodelovali pri gradnji velikih infrastrukturnih projektov, nekateri so bili poslani tudi na delo v druge republike nekdanje skupne države. Nekateri obsojenci so bili obsojeni na prisilno delo z odvzemom svobode, drugi so lahko na prisilno delo hodili od doma.¹³ Večina obsojencev je kazen preživljala v kazenskih taboriščih oziroma zavodih za prisilno delo, kjer razmere za delo in življenje niso bile dobre. Komisija, ki je leta 1945 obiskala zavod za prisilno delo v Kočevju, je tako zapisala, da je bila na območju zavoda higiena na zelo nizki ravni in je tako obstajala nevarnost epidemij. Ena od največjih težav je bila, da so v taborišču skupaj bivali tako obsojeni vojaki kot obsojeni civili. Na ta način naj bi bila uspešna prevzgoja nemogoča.¹⁴ Večina obsojenih je bila obsojena tudi na izgubo političnih in posameznih državljanskih pravic. To je pomenilo, da obsojeni ni imel aktivne in pasivne volilne pravice, da ni imel pravice zavzeti vodilne funkcije v društvenih organizacijah, da ni imel pravice do državne ali katere koli javne službe. Poleg tega je obsojeni v nekaterih primerih ostal tudi brez pravice do pokojnine oziroma socialne pomoči in brez pravice do častnih naslovov. Izguba pravice se je lahko izrekla za vse navedene primere ali zgolj za nekatere.¹⁵ V sodnih spisih, ki so analizirani v nadaljevanju članka, so obsojeni v glavnem izgubili pasivno in aktivno volilno pravico, pravico do zavzemanja vodilne funkcije v društvenih organizacijah in pravico do javne službe.

Dr. Božo Repe je zapisal, da je povojni obračun potekal na treh osnovah: 1. kot obračun s kolaboranti oziroma narodnimi izdajalci, 2. kot obračun na razredni ravni in 3. kot obračun na nacionalni osnovi (sploh obračun z nemško manjšino).¹⁶ Vse to lahko vidimo tudi v pričujočem članku.

SODBA VINCENCIJU KOKALJU

Sodišče je 7. julija 1945 obravnavalo primer 32-letnega Vincencija Kokalja, ki je bil osumljen, da se je umaknil pred partizansko mobilizacijo, poleg tega naj bi med vojno izdal kmeta Franca Ovsenka, ki je bil aretiran, a nato kmalu izpuščen. Prijavo VSLVP je podala ljubljanska OZNA, ki je med drugim zapisala, da je bil Kokalj pod zaščito domobrancev ter da je bil znan kot velik skopuh in sovražnik delavskega razreda. Vlogo predsednika na razpravi je imel poročnik Stanko Kovač. V spisih, ki sem jih pregledal, je bil sicer največkrat v vlogi predsednika kapetan Lado Švigelj. Kokalj je na razpravi na sodišču priznal, da je pobegnil pred mobilizacijo in se zatekel na Koroško. Zanimal je, da je izdal Ovsenka, temveč je dejal, da je komandantu domobrancev zgolj dejal, da ga Ovsenek sovraži. Sodišče je po petnajstih minutah razpravo zaključilo s sodbo, po kateri je bil Kokalj obsojen na leto dni prisilnega dela brez omejitve svobode, poleg tega je moral še plačati kazni 10 tisoč dinarjev. Toda vojaški tožilec za ljubljansko vojno področje je imel pravico, da se pritoži zoper sodbo VSLVP. Kaj takega se ni zgodilo velikokrat, a v tem primeru se je. »*Obsojeni Kokalj Vincenc ni v času odločilne borbe slovenskega naroda našel svojega mesta v partizanih, pač pa se jim je izmikal in iskal zatočišča pri okupatorju na Koroškem in po vrnitvi v zloglasni bega postojanki v Kovorju. Z izdajstvom kmeta Ovsenek Franca je še bolj potrdil pripadnost domobranskemu pokretu.*« Zadevo je nato prevzelo Vojaško sodišče IV. armade, senat za Slovenijo, ki je predstavljalo drugostopenjsko sodišče. Pritožbi vojaškega sodišča ni bilo ugodeno in sodba je ostala ista kot na prvo-

¹³ Mikola: *Delo kot kazni*, str. 8.

¹⁴ Prav tam, str. 23–25.

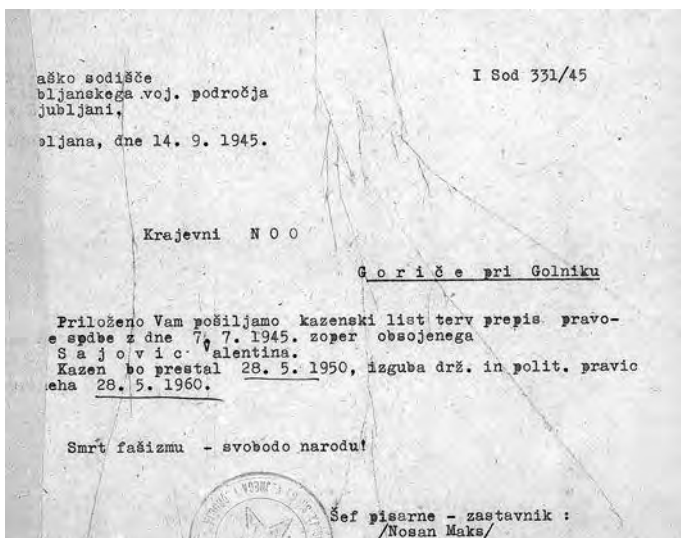
¹⁵ Zakon o vrstah kazni. V: *Ljudska pravica*, 8. 7. 1945, št. 65, str. 1.

¹⁶ Repe: *Represija v socialistični Sloveniji (Jugoslaviji)*, str. 84–85.

stopenjskem sodišču. Kdaj je Kokalj odslužil kazen prisilnega dela, iz dokumentov v sodnem spisu izrecno ni razvidno. Vendar lahko ugotovimo, da je leta 1946 odplačal kazen 10 tisoč dinarjev.¹⁷

SODBA VALENTINU SAJEVICU

Istega dne kot Kokalj je pred sodnika stopil tudi 34-letni Valentin Sajevec, ki mu je OZNA očitala, da je bil kriv za številne aretacije, poleg tega naj bi v bolnišnici na Golniku vohunil za uslužbenci in jih teroriziral. V kazenski prijavi je OZNA zapisala še, da je bil Sajevec odgovoren, da so številne ženske zaprli v Begunje, poleg tega naj bi med vojno izdal sovaščana, ki je zbiral zdravila za partizane. Sovlaščan Janez Zaplotnik je bil poslan v internacijo v Nemčijo, od koder se do začetka julija 1945 še ni vrnil. »Vsi uslužbenci bolnice na Golniku in vsi prebivalci Golnika, ki so stalno zahtevali, da se ga aretira, ker je storil že toliko gorja našim ljudem.« Sajevec se je na sodišču branil, da očitanih mu dejanj ni izvršil. Priznal je, da je bil v slabih odnosih z zaposlenimi na Golniku, ker so ga sumili, da je izdal Janeza Zaplotnika. Poleg tega je Sajevec tudi priznal, da je bil zaupnik gestapovca dr. Samonigga, s katerim je sodeloval samo službeno in ne politično. Sodišče ga je obsodilo na pet let težkega prisilnega dela in na izgubo državljanskih časti za deset let. Sodišče je svojo odločitev obrazložilo: »Že radi samega dejstva, da je bil obdolženi prijatelj s šefom zdravnikom in da je vedel, da je bil ta aktivni gestapovec in iz dejstva, da se ga je ostalo osebe balo, sklepa sodišče, da je moral imeti politične veze z Gestapom ter da se ga je osebe balo zaradi ovajanja.« Kje je obtoženi služil svojo kazen, ni najbolj jasno, saj je v nekaterih dokumentih omenjena Ljubljana, v nekaterih Kazensko-poboljševalni zavod v Novem mestu. 9. maja 1947, ob drugi obletnici konca druge svetovne vojne, je izšel Ukaz o amnestiji vojaških oseb. Na temelju tega je Sajevec zaprosil za izpustitev, toda Divizijsko vojno sodišče v Ljubljani je prošnjo zavrnilo z utemeljitvijo: »Na vaše zaprosilo od 3.6.1947 št. 909/1 v zadevi pomilostitve Sajevec Valentina Vam sporočamo, da imenovani ne spada pod Ukaz o amnestiji vojaških oseb od 9. maja 1947, ker smo ugotovili, da je Sajevec Valentin bil junija 1944 le aretiran s strani partizanov, da bi ga postavili radi špijonaže in izdajanja partizanov in aktivistov OF na Gorenjskem pred Vojaško sodišče,

Dopis Krajevnemu NOO glede izrečene kazni za Valentina Sajevec (SI ZAL KRA/0256, t. e. 1, a. e. 8)

¹⁷ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 9, I Sod 330/45.

pa se mu je posrečilo pobegniti (*pobegnil naj bi, ko so njegovi stražarji zaspali, op. avt.*). Torej ni služil naše vojske, ampak je bil le njen izdajalec in vohun in je bil kot tak aretiran.« Tri leta kasneje je Sajevec prestal kazen prisilnega dela, medtem ko je Okrajno sodišče v Kranju 27. novembra 1950 njegovo kazen izgube poedinih državljanskih pravic znižalo na pet let, saj po členu 41/2 kazenskega zakonika kazen izgube državljanskih pravic ni smela biti daljša od petih let.¹⁸ Zakon o vrstah kazni, ki so jih izrekala sodišča poleti 1945, je bil sicer izdan 5. julija 1945. Pomembno je vedeti, kako se je računala kazen izgube posameznih državljanskih pravic. Če je bil npr. nekdo obsojen na dve leti prisilnega dela z omejitvijo svobode in mu je obenem bila izrečena tudi kazen izgube posameznih državljanskih pravic za dve leti, je to pomenilo, da je bil brez teh pravic dve leti, ki jih je preživel v zaporu/zavodu za prisilno delo, nato še dve leti po tistem, ko je prišel na prostost.¹⁹

SODBA RUDOLFU TIČARJU

V sodnih spisih VSLVP se nam razodeva mikrokozmos tedanje slovenske družbe. Najdemo lahko spise o ljudeh, ki so med vojno zagrešili dejanja, ki so tudi z današnjega vidika vredna obsojanja. Po drugi strani najdemo številne primere, ko so bili ljudje v sodelovanje z okupatorjem prisiljeni. To je bil denimo primer 32-letnega Rudolfa Tičarja iz Preddvora, ki mu je VSLVP očitalo, da je med vojno v okolici Preddvora Nemcem in domobrancem služil kot vodič na pohodih proti partizanom. Tičar je to priznal, vendar je pojasnil, da so ga nemški vojaki v to prisilili, saj so menili, da potrebujejo za vodstvo nekoga, ki dobro pozna gozdove v okolici Preddvora. Tičar je gozdove nedvomno poznal, saj je bil lovski čuvaj. V zagovoru pred sodiščem je dejal, da nemški vojaki med patrolami tako ali tako niso nikoli odkrili partizanskih taborov. Sodišče je pokazalo razumevanje do njegovih dejanj in 7. julija 1945 izdalo sodbo, s katero je bil Tičar oproščen obtožb. »Sodišče temu zagovoru verjame, ker ni verjetno, da bi partizanski odredi v okolici Preddvora obtoženčevo delovanje mirno gledali in obtoženca še dalje pustili kot čuvaja v gozdovih v okolici Preddvora. Če bi bilo kaj izdajalskega na obtoženčevemu delovanju bi gotovo takoj po prvem pohodu orožnikov in obtoženca istega kot izdajalca odstranili. Nasproti temu pa je obtoženec živel prosto in se kretal po gozdovih vse do osvoboditve, kar kaže na resničnost njegovega zagovora, da je deloval v sporazumu in dogovoru s partizani.«²⁰

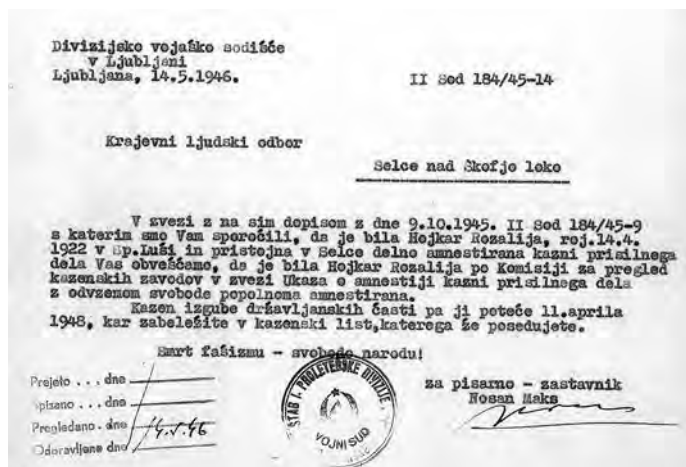
SODBA ROZALIJI HOJKAR

9. julija 1945 je pred sodišče stopila 23-letna Rozalija Hojkar. Ta je bila najprej zaslišana na Mestnem poveljstvu narodne malice v Kranju, kjer so ji očitali, da je izrabljala prekoračeno potno dovolilnico in da je ukradla kolo. Zapisnik zaslišanja nam nudi zanimive podrobnosti. Mlada Hojkarjeva je priznala zlorabo potne dovolilnice, prav tako je priznala, da je želela ukrasti kolo. Iz Kranja bi morala iti peš v Škofjo Loko. V Kranju se je domislila, da bi s kolesom šlo hitreje, zato je želela odpeljati dobro ohranjeno kolo, toda pri dejanju so jo zalotili. Hojkarjeva je tudi to dejanje priznala. Na zaslišanju pred VSLVP je opisala svoje medvojno delovanje. Služila je pri številnih družinah, maja 1944 je bila celo en mesec v zaporu, ker so jo sumili, da ima zveze s partizani. V zadnjih dneh druge svetovne vojne naj bi ji domobranci pri umiku na Koroško tudi

¹⁸ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 8, I Sod 331/45.

¹⁹ Zakon o vrstah kazni. V: *Ljudska pravica*, 8. 7. 1945, št. 65, str. 1.

²⁰ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 7, I Sod 348/45.

Dopis Divizijskega vojaškega sodišča glede amnestije za Rozalijo Hojkar (SI ZAL KRA/0256, t. e. 1, a. e. 21).

ukradli kolo in to je bil eden od razlogov, zakaj se je kasneje želela polastiti tujega kolesa. Kolo je namerno vzela situirani osebi, za katero je vedela, »da ga ne bo tako težko pogrešala«. Toda Hojkarjeva se je morala pred sodiščem odzvati tudi na sum prostitucije. Na očitke se je odzvala v šaljivem tonu: »Vsled moje vesele narave sem imela več fantov, s katerimi sem se rada šalila in včasih je kateri spal tudi pri meni. Odklanjam pa vsak sum prostitucije.« Hojkarjevo je sodišče obsodilo na kazen treh let izgube svobode s prisilnim delom in na izgubo državljanskih pravic za dve leti. Sodišče je sodbo utemeljilo z naslednjimi besedami: »Sodišče pa je z ozirom na okolnost, da se tatvine koles pogosto vršijo in da je treba taka kazniva dejanja primerno kaznovati ne oziraje se na to, da je tatvina kot taka kaznivo dejanje, ki ga je treba preganjati z vso strogostjo.« Številni obtoženi pred VSLVP so se po avgustovski amnestiji vrnili na prostost, toda to ne velja za Rozalijo Hojkar. Kazen odvzema svobode ji je bila znižana zgolj za tretjino. Toda aprila 1946 je Komisija za pregled kazensko-poboljševalnih zavodov in zavodov za prisilno delo dala zeleno luč za izpustitev Hojkarjeve, ki se je tako lahko vrnila na prostost, medtem ko ji je kazen izgube državljanskih pravic potekla 11. aprila 1948.²¹

SODBA JELENI KAVČIČ

Isti dan je sodišče obravnavalo tudi primer 24-letne Jelene Kavčič, ki so ji odgovorni očitali sodelovanje z belogardisti. Stvari so se za Kavčičevo zapletle leta 1942, ko se je v Kranju zaljubila v nemškega policista in z njim zanosila. Kasneje je rodila mrtvega otroka in obenem še ugotovila, da je bil Nemeč v svoji domovini že poročen. Odšla je v partizane, kjer so jo osumili, da je sodelovala z belogardističnim obveščevalcem, ki so ga partizani zaradi izdaje ustrelili. Vpogled v obsežen sodni spis nam daje vedeti, da je bila Kavčičeva pred glavno razpravo že zaslišana na VSLVP. Junija 1945 je dopis sodišču poslal tudi Krajevni odbor OF v Preddvoru, ki je poudaril, da je bila Kavčičeva do leta 1942 zavedna Slovenka, tudi njeno kasnejše delovanje je opisano njej v korist.²²

9. julija je na sodišču prišlo do glavne razprave, toda v primerjavi z veliko večino drugih primerov sodišče sodbe ni izdalo isti dan. V mesecu juliju in avgustu so namreč potekala števil-

²¹ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 21, II Sod 184/45.

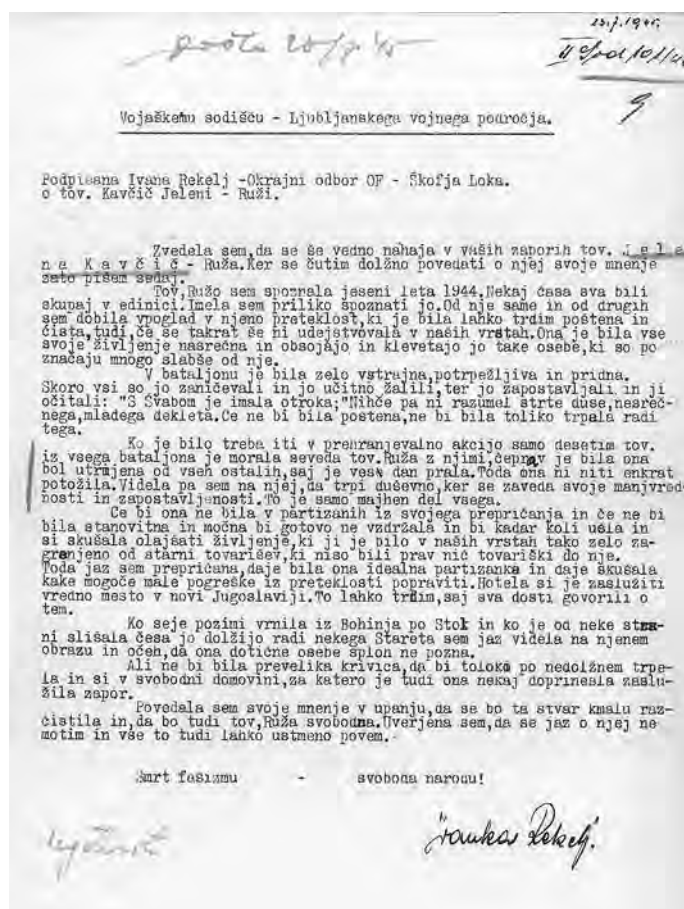
²² SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 17, II Sod 101/45.

na zaslišanja prič, ki so lahko osvetlila medvojno delovanje Jelene Kavčič. Še pred tem je sodišču pisala njena mati Antonija Kavčič, ki je sodišče zaprosila, naj še enkrat dodobra preišče vse okolnosti. Obenem je dodala še, da je prepričana o nedolžnosti svoje hčere, ki da je po nedolžnem zaprta. Poleg tega je dodala, da bi lahko prišlo pri ovadbi do maščevanja zaradi neuslišane ljubezni. »Ako je ovadena od tov. Ferdota, Vam izjavljam tudi to, da je to samo podlo sovraštvo radi odklonjene ljubezni in iz nikakih drugih interesov.« Sodišče je kasneje zaslišalo tudi Avgusta Čufarja Ferda, ki je dejal, da je bil s Kavčičevo oziroma Ružo, kakršno je bilo njeno partizansko ime, v intimnem razmerju, nato se je ona spustila v razmerje z drugim partizanom. To so potrdili tudi nekateri drugi zaslišanci in s tem vrgli slabo luč na osumljeno. Toda v sodnem spisu najdemo tudi številne dopise, ki so šli Ruži v korist. Tako je Ivana Rakelj iz Okrajnega odbora OF zapisala, da je bila Ruža v partizanih potrpežljiva in marljiva, kljub temu da so ji številni očitali, da je imela otroka z nemškim policistom. Kavčičevi v korist je šlo tudi pismo Mestnega odbora OF v Beljaku, kjer je med vojno kratek čas živela. Sekretar tamkajšnjega odbora je zapisal, da je bila Ruža zelo zavedna Slovenka, da je sodelovala na političnih sestankih in da se odboru v Beljaku zdi nemogoče, da bi storila to, kar ji očitajo.²³

Sodišče si je torej lahko ustvarilo celovito sliko o Kavčičevi in to je tudi privedlo do tega, da je bil postopek zoper njo 27. septembra 1945 ustavljen. Sodišče je svoj zapis zaključilo z besedami, da je iz dopisov, ki so jih dobili, razvidno, da je bila Kavčičeva tako dobra ilegalka kakor tudi zavedna in vztrajna partizanka.²⁴ Primer Jelene Kavčič-Ruže nam kaže, da je VSLVP v določenih primerih delovalo bolj sočutno in razumneje kot v drugih. Glede na to, kako hitro so tekli postopki pred vojaškim sodiščem poleti 1945, bi se lahko za Kavčičevo končalo veliko slabše.

SODBA LUDVIKU GORJANCU

Dva dni kasneje je sodišče pod vodstvom predsednika Jožeta Pungerčiča vodilo razpravo proti Ludviku Gorjancu, ki je bil osumljen skrivanja vojaškega materiala. Postopek proti njemu je sprožilo krajevno poveljstvo narodne milice Stražišče, ki mu je očitalo, da je v svojem bunkerju skrival hrano in vojaške obleke, čeprav

Dopis Ivane Rakelj o medvojnem delovanju Jelene Kavčič (SI ZAL KRA/0256, t. e. 1, a. e. 17)

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

je oblast po vojni delila letake, v katerih je ljudi pozvala, naj vojaške stvari vrnejo. Poveljstvo narodne milice je v zaključku zapisnika dodalo, da človek, kot je Gorjanc, če ga sploh lahko tako imenujejo, zasluži najstrožjo kazen. »Je navaden zakrknjenec, ki noče ali ne mara razumeti naše-ga reda in se kot tak tudi v bodoče ne misli pokoravati našim odredbam. Po njegovih izjavah je nezanesljiv, ker mu je glava več vredna kot svoboda.« Na zaslišanju pred preiskovalnim sodnikom je Gorjanc orisal svoje medvojno življenje, med drugim je omenil, da v partizane ni šel, ker so štirje njegovi bratranci padli pod okupatorjem in ga je bilo strah. Vendar je priznal, da je doma skrival 10 vojaških oblek in dva radioaparata, tik pred koncem vojne je od domobrancev kupil še tri bale modrega blaga. Dodal je še, da ga delavci, ki so živeli blizu njegovega posestva v Kranju, niso marali, saj je bil z njimi v sporu – na njegovo njivo so namreč hodile kokoši delavcev in mu uničevale pridelek. V obtožnici je sodišče zapisalo, da je Gorjanc zagrešil kaznivo dejanje skrivanja in protipravnega prilaščanja vojaškega blaga. Potem, ko mu je bila na sojenje prebrana obtožnica, je očitana mu dejanja priznal in prosil za milo kazen. Sodišče ga je obsodilo na kazen prisilnega dela z omejitvijo svobode za eno leto, na zaplembo imovine v znesku 15.000 dinarjev in na izgubo državlanske časti za dve leti. Med drugim je bila kazen utemeljena z naslednjimi besedami: »Vsak človek mora vedeti, da je vojaške predmete zabranjeno kupovati, ker so kot vojaški plen last države. Kupil jih je za smešno ceno, torej je bil njegov namen jasen, protipravno okoristiti se v trenutku, ko je ena armada razpadla in ko je bilo jasno, da vsak posameznik te armade proda odn. zamenja vsak predmet, da si podaljša svobodo za nekaj ur.« Sodišče je dodalo še: »Iz izpovedb obtoženca, kakor iz poročila NM Stražišče izhaja, da spada obtoženec v ono skupino črnoborzijancev in špekulantov, ki hočejo z žulji delovnega ljudstva zaslužiti brezskrbno življenje in so največji škodljivci našega ljudstva.«²⁵

Avgusta 1945 je bil 32-letni Gorjanc izpuščen na prostost, toda kazen izgube državlanske časti je ostala, prav tako kazen v znesku 15.000 dinarjev. Leta 1947 je Okrajno sodišče v Kranju v dopisu Vojaškemu sodišču Jugoslovanske armade zapisalo, da se zaplemba Gorjančeve imovine v znesku 15.000 dinarjev ni izvršila, ker pri omenjenem niso našli nobene imovine. Leto kasneje se je Gorjanc s pismom obrnil na predsedstvo Ljudske skupščine Federativne ljudske republike

Dopis Ludvika Gorjanca Vojaškemu sodišču v Ljubljani (SI ZAL KRA/0256, t. e. 1, a. e. 15)

²⁵ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 15, II Sod 147/45.

Jugoslavije in prosil, naj ga oprostijo plačila, saj da nima dovolj premoženja. Na žalost v sodnem spisu 147/45 ne najdemo podatka, kako se je zgodba končala.²⁶

SODBI JANEZU MIKIČU IN JOŽEFU KAVARJU

Prisvajanja tujih stvari je bil obtožen tudi Janez Mikič iz Trziča, ki je pred VSLVP stopil 9. julija 1945. Okrajno načelstvo narodne milice v Trziču je Mikiča zaslišalo junija 1945 in mu očitalo, da si je prisvojil stvari, ki jih je med umikom pustil okupator. Teh stvari kasneje ni prijavil oblastem, kljub temu da so bili po mestu razobešeni letaki, ki so pozivali, naj se najdene stvari predajo vojaškim in civilnim oblastem. Narodna milica v Trziču je pri Mikiču med drugim našla dve moški kolesi, dva radio aparata, tri pisalne računske stroje in eno motorno kolo brez pnevmatik. Zasliševalcu VSLVP Vladimirju Dolencu je Mikič na zaslišanju konec junija priznal, da so doma res skrivali stvari, toda domov naj bi jih prinesli otroci. 13. maja je odšel v Vetrinj na Koroško, kamor ga je njegov delodajalec poslal po ukradene konje. Po pričevanju Mikiča so ga na Koroškem domobranci hudo pretepli in je komaj prišel nazaj domov, kjer je nato naslednje tedne preležal v postelji. Ko je Mikič 9. julija nastopil na razpravi pred sodiščem, je kazniva dejanja obžaloval in prosil za milo kazen. Sodišče ga je obsodilo na dve leti izgube svobode s prisilnim delom in na izgubo državljanskih časti za dobo dveh let. Med drugim je bilo v sodbi zapisano: »Sodišče pa smatra, da je odgovoren za inkriminirana kazniva dejanja svojih otrok, dasi si je moral biti v svesti, da so ti predmeti pridobljeni s kaznivim dejanjem.« Mikič je bil po avgustovski amnestiji oproščen prisilnega dela.²⁷ Zadnji dve zgodbi nam lepo kažeta, kakšna zmešnjava je vladala na slovenskem ozemlju v zadnjih dneh druge svetovne vojne. Nemci in domobranci so bežali na Koroško ter ob tem poskušali prodati svoje vojaške stvari in v večini primerov na ta način priti do hrane. Nekateri civilisti so poskušali izkoristiti priložnost in se na ta način okoristiti z vojaškim materialom, kar je nova oblast dojemala za kaznivo dejanje.

S tujimi stvarmi se je okoristil tudi Jožef Kavar iz Trziča. Okrajno načelstvo narodne milice Trzič ga je obtožilo, da je neki Trzičanki ukradel obleke in posteljnino, ki jih je nato v naslednjih dneh v Škofji Loki zamenjal za živež. Okrajno načelstvo je ob koncu dopisa zapisalo: »Imenovani je bil tudi lanskega leta v partizanih, vendar je baje pobegnil nazaj na dom, je tudi naklonjen bol bil belim.« Konec junija 1945 je na VSLVP potekalo prvo zaslihanje osumljenega. Ta je orisal svojo pot med vojno. Neke noči v letu 1944 naj bi okoli deset partizanov prišlo v Trzič ter Kavarja in še 42 delavcev tržiške predilnice mobiliziralo. Kavar je bil dodeljen Gradnikovi brigadi, iz katere naj bi bil zaradi slabega zdravja odpuščen. Dejanje kraje je priznal, prav tako je priznal, da se je med vojno želel s prevaro polastiti tuje obleke. Svoje dejanje je zagovarjal s tem, da so doma živeli v revščini in da je želel ukradeno zamenjati za hrano za svojo ženo in dva otroka. Sodišče ga je obsodilo na dve leti prisilnega dela brez omejitve svobode, poleg tega na kar deset let izgube državljanskih časti. Z avgustovsko amnestijo se mu je kazen znižala na eno leto prisilnega dela, ki ga je opravljal v Kočevju. Septembra 1945 je Kavarjeva žena Marija poslala prošnjo VSLVP, v kateri je prosila, naj njenega moža izpustijo, saj je sama v hudi stiski. Ker je delala v predilnici, je morala doma puščati samega otroka, prav tako bi potrebovala pomoč pri domačih opravilih. Morda je prošnja matere samohranilke pomagala, da je sodišče oktobra 1945 najprej poslalo dopis upravi kazenskega taborišča v Kočevju, naj Kavarja spusti domov. Isti dan je sodišče dopis poslalo tudi Krajevnemu narodnoosvobodilnemu odboru in mu sporočilo, da se kazen prisilnega dela za Ka-

²⁶ Prav tam.

²⁷ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 14, II Sod 159/45.

varja izteče julija 1946, kazen izgube državljsanske časti pa julija 1956. Sodeč po tem lahko sklepamo, da je obsojeni preostanek kazni prisilnega dela odslužil v bližini doma.²⁸

SODBA HINKU KRESOVIČU

V do sedaj analiziranih sodnih spisih lahko vidimo, kako so bili številni obsojenci pred VSLVP po avgustovski amnestiji leta 1945 izpuščeni na prostost. Ker niso imeli nekaterih državljskih pravic, so sicer še vseeno spadali med drugorazredne državljane, toda če ne drugega, jim vsaj ni bilo treba opravljati prisilnega dela v kazenskih zavodih. Za marsikoga se je torej obdobje odvzema svobode končalo z avgustovsko amnestijo. To bi lahko rekli tudi za Hinka Kresoviča, ki je moral štiri leta po amnestiji znova v zapor, saj so tako odločile višje sodne instance.

Kresovič je bil hrvaški državljan in je bil ob koncu druge svetovne vojne star 22 let. OZNA ga je obtožila, da se je javil za tolmača pri Gestapu, poleg tega naj bi dvakrat tedensko nadzoroval področje Loma²⁹ in iskal sledi za partizani. Poleg tega mu je OZNA očitala tudi služenje v nemški vojski. Na razpravi, ki je 16. julija 1945 potekala na VSLVP, je Kresovič podal svoj zagovor. Povedal je, da so ga Nemci zaprli, ko je na Koroškem podaril cigarete vojnim ujetnikom. Nato je šel za tolmača v Gestapo, poleg tega je v Lomu vohunil za partizani. Povedal je, da jih je velikokrat videl, toda nikoli ni nikogar izdal. Kasneje je šel Kresovič v nemško vojsko, iz katere je dezertiral, zaradi česar so ga v Königsbergu (tedaj del Nemčije, danes Kaliningrad v Rusiji) obsodili na smrt. Iz razpravnega zapisnika ne izvemo, kako se je rešil pred smrtno kaznijo. VSLVP ga je spoznalo za krivega sodelovanja z okupatorjem in ga obsodilo na pet let odvzema svobode s prisilnim delom in pet let izgube posameznih državljskih pravic. Kresoviča so poslali v kazensko taborišče v Kočevje, od koder so ga na temelju Ukaza o občji amnestiji in pomilostitvi avgusta 1945 izpustili. Toda zgodbe še zdaleč ni bilo konec. V obsežnem sodnem spisu lahko najdemo zaslišanje Kresoviča, ki je potekalo 8. junija 1948 v Centralnih zaporih UDV (Uprave državne varnosti, naslednici Oddelka za zaščito naroda) v Ljubljani. Pet dni prej je bil Kresovič aretiran. V zapisniku zaslišanja se nam izriše Kresovičeva medvojna zgodba. V Celovcu je leta 1942 angleškimi in ruskimi vojnimi ujetnikom podaril cigarete, zaradi česar ga je železniška policija aretirala in ga odpeljala v zapore celovškega Gestapa, kjer so Kresoviča zasliševali tri mesece. Julija 1942 je bil obsojen na leto in pol zapora, toda že avgusta 1942 je pobegnil in prišel v Tržič, kjer so ga nemški policisti spet aretirali. Na ponovnem sojenju je dobil še dodatnih šest mesecev zapora. Kmalu je h Kresoviču v zapor prišel gestapovec s priimkom Grau in ga nagovarjal, naj gre za tolmača, kar je Kresovič zavrnil zaradi slabega znanja nemščine. Toda na koncu se je vendarle odločil, da sprejme delo tolmača, saj mu je Grau dejal, da obstaja nevarnost, da ga bodo sicer odpeljali v Begunje in določili za talca. Kratek čas je Kresovič opravljal prevode na zaslišanjih, poleg tega je hodil na pohode s t. i. raztrganci (ljudje, ki so se izdajali za partizane, čeprav to niso bili). Raztrganci, sodeč po Kresovičevem pričanju, niso imeli večjega uspeha, saj jim ljudje niso verjeli, da so pravi partizani.³⁰

Vojni tožilec jugoslovanske vojske je na sodbo, s katero je bil Kresovič leta 1945 amnestiran, podal zahtevo za varstvo zakonitosti. Vrhovno vojno sodišče v Beogradu je 9. marca 1945 odločilo, da se sodba VSLVP z dne 5. avgusta 1945 razveljavi, saj je bil Kresovič pripadnik Gestapa in bi moral biti na ta način izvzet

²⁸ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 12, II Sod 156/45.

²⁹ Verjetno mišljen Lom pod Storžičem.

³⁰ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 40, II Sod 425/45.

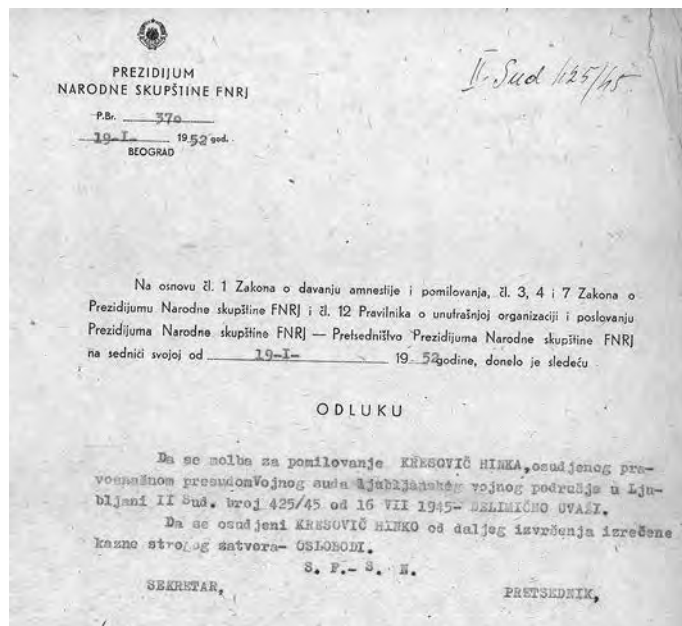
iz amnestije. 28. maja 1949 je bil Kresovič pripeljan v Kazensko poboljševalni zavod v Ljubljani, kjer bi moral odslužiti še preostanek kazni. V obdobje kazni se je že štel čas, ko je bil na služenju kazni leta 1945, in čas od 3. junija 1948, ko je bil aretiran. Oktobra 1949 je Kresovičeva mama Marija pisala vojaškemu sodišču v Ljubljani, da bi skupaj s sinovimi pravnimi zastopniki rada dobila vpogled v sodni spis. Zgodba se je razpletla šele leta 1952. Zadnji dokument, ki ga najdemo v sodnem spisu, je dokument, ki ga je izdalo predsedstvo prezidija Narodne skupščine Federativne ljudske republike Jugoslavije. V dokumentu je zapisano, da se prošnji za pomilostitev Hinka Kresoviča ugotovi in da naj obsojenca nemudoma izpustijo na prostost.³¹

SODBA KARLU BIŠOFU

16. julija 1945, torej na isti dan kot Kresovič, se je pred VSLVP zagovarjal tudi Karl Bišof. Njegov spis obsega zgolj nekaj listov, vendar je toliko bolj zanimiv, ker je eden izmed redkih v fondu Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja v Enoti za Gorenjsko Kranj Zgodovinskega arhiva Ljubljana, v katerem zasledimo, da so nekoga izgnali iz države. Bišof, ki je bil sicer rojen v Gradcu, je nemški državljan postal leta 1942, med vojno je bil varnostni stražar v tovarni Semperit v Kranju. Poleg tega je bil tudi član Koroške ljudske zveze (Kärntner Volksbund),³² medtem ko je jeseni 1944 postal član Volkssturma.³³ Na razpravi je Bišof očitana dejanja priznal in prosil za milo kazen. Sodišče je v sodbi zapisalo, da je bil obtoženi zagrizen nemčur, da je ves čas okupacije sodeloval z okupatorjem in bil dejaven pripadnik oborožene formacije v sovražni-kovi službi. Bišofa je VSLVP obsodilo na dve leti prisilnega dela z odvzemom svobode, na zaplenbo celotne imovine in na izgon iz države.³⁴

SODBA ANGELI PRENNER

Sodelovanja v nacističnih organizacijah je bila osumljena tudi 39-letna Angela Prenner, ki jo je OZNA 7. julija 1945 prijavila VSLVP. OZNA ji

*Odločba o pomilostitvi Hinka Kresoviča
(SI ZAL KRA/0256, t. e. 1, a. e. 40)*

³¹ Prav tam.

³² Koroška ljudska zveza je bila organizacija, ki je na zasedenih območjih Gorenjske in slovenske Koroške skrbela za pospeševanje raznarodovanja Slovencev.

³³ Nemška državna milica v zadnjih mesecih druge svetovne vojne.

³⁴ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 41, II Sod 430/45.

jo je Prennerjeva naslovila na Okrožno zaplemšno komisijo v Ljubljani. Skeniran posnetek odgovora je na sliki na prejšnji strani. Prennerjevi s pritožbo ni uspelo, Okrajno sodišče v Kranju je namreč 2. januarja izdalo uraden dopis, kjer je zapisano, da je bila Prennerjevi zaplenjena imovina v vrednosti 4.500 dinarjev. Imovina se je prenesla v last države in bila predana Upravi narodne imovine pri OLO Kranj.³⁸

SODBA MILANU HLEBČARJU

Istega dne kot Prennerjevo je sodišče obravnavalo tudi primer 22-letnega Milana Hlebčarja. Njegov primer nam kaže tragiko medvojnega dogajanja na Slovenskem, ko je bil marsikateri mladenič prisiljen služiti v nemški vojski, po koncu vojne pa se je zaradi tega znašel v primežu novih oblasti. OZNA je v kazenski prijavi 8. julija 1945 zapisala, da je Hlebčar služil v nemški vojski od oktobra 1943 do kapitulacije Nemčije. Služil je v Bregenzu, Salzburgu, Lienzu in na Dunaju. Tik pred koncem vojne je bil poslan na fronto, kjer je služil v 22. Panzerregimentu, od koder je tik pred kapitulacijo Nemčije pobegnil. OZNA je Hlebčarju očitala, da ni ravnal kot častni pripadnik slovenskega naroda, ker ni dezertiral iz nemške vojske. Hlebčar je v obravnavi pred VSLVP dejal, da je bil prisilno mobiliziran in da je večino vojne preživel v raznih delavnicah in aprila 1945 bil za kazen poslan na fronto. Dejal je, da ga je bilo strah, da bodo njegovo družino preselili, če bo odšel v partizane. Sodišče je v obsodbi zapisalo, da ga strah pred usodo domačih ne more oprostiti krivde. *»Bil je z Gorenjskega in je poznal metode okupatorja in njegov postopek s slovenskim narodom, a kljub temu se je odzval mobilizaciji, namesto, da bi šel v NOV.«* Sodišče je Hlebčarja obsodilo na pet let odvzema svobode s prisilnim delom, poleg tega je za isto obdobje izgubil politične in posamezne državljske pravice. Z avgustovsko amnestijo je bila Hlebčarju kazen prisilnega dela črtana, vendar je ostala kazen izgube političnih in posameznih državljskih pravic.³⁹

Zgornji primer nam vzbuja vprašanje, v kakšni meri je bil obsojenec kriv in ali je njegovo dejanje sporno. Hlebčar ni bil obsojen vojnih zločinov in je bil zgolj navaden vojak kot še številni drugi Slovenci, ki so jih med vojno mobilizirali v okupatorjevo vojsko. Lahko bi pobegnil v partizane, ampak je dejal, da ga je bilo strah, kaj bi se v tem primeru zgodilo z njegovimi domačimi. Njegovo razmišljanje lahko z varne časovne razdalje razumemo. Človek je navezan na svojo družino in čuti empatijo do nje. Na ta način lahko tudi mi občutimo empatijo do številnih mobilizirancev, ki so služili v nemški vojski, saj so se bali posledic v primeru, da bi dezertirali. Tisti, ki so to dejansko storili, si zaslužijo priznanje za pogum, kar ne pomeni, da moramo tiste, ki niso prebegnili k partizanom in so ostali v služenju v nemški vojski, označevati za strahopetce in za nečastne pripadnike slovenskega naroda.

A poleti 1945 je bilo ozračje v družbi drugačno, prežeto z duhom zmagooslavja in maščevanja ob končani vojni. Nova oblast je s propagando v javnih občilih še posebej spominjala prebivalstvo, da so med njimi ljudje, ki si zaslužijo kazen za svoje medvojno delovanje. Prav tako so bili časopisi poleti 1945 polni osmrtnic med vojno padlih partizanov. Njihovi sorodniki so se tako želeli po vojni pokloniti spominu nanje, poleg tega so osmrtnice vseskozi tudi opominjale ljudi na to, kako krvava je bila vojna in kakšen davek je moral v njej plačati slovenski narod.

Novi oblastniki niso zapravili priložnosti, da bi ljudstvo opomnili, da je treba izdajalce kaznovati. Julija 1945 je v Tivoliju potekal 1. kongres Osvobo-

³⁸ SI_ZAL_KRA/0012, t. e. 59, a. e 879.

³⁹ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 1, a. e. 49, II Sod 755/45.

dilne fronte Slovenije. V enem izmed najboljširnejših govorov se je predsednik takratne slovenske vlade Boris Kidrič dotaknil tudi nasprotnikov OF. Dejal je, da Osvobodilna fronta ni nečistih rok, nečistih rok so samo izdajalci. »*O odkritih narodnih izdajalcih se več govoriti ne izplača, danes so lahko samo predmet naših vojaških sodišč in sodišč za narodno čast.*«⁴⁰

SODBE PAVLU POLJANCU, FRANCU GROSU IN IVANU MERTLJU

Tempo delovanja sodišča se v dneh pred amnestijo ni zmanjšal. Pavla Poljanca, rojenega leta 1888 v Javorjah pri Škofji Loki, je obtožnica bremenila dezertacije, saj je 23. aprila 1944 pobegnil iz svoje partizanske enote. Kot razlog za to je navedel, da ga je bolela noga. Pobegnil je v Kranj, kjer se je zaposlil kot sluga na Gestapu in tam delal vse do konca vojne. Sodišče je Poljanca obsodilo na trinajst mesecev odvzema svobode s prisilnim delom ter na izgubo političnih in posameznih državljanskih pravic za obdobje petih let. Poljanca je pred hujšo kaznijo obvarovalo dejstvo, da je šel med službovanjem na Gestapu na roko aretirancem, kar je potrdil tudi priča Franc Puhar iz Kranja. Z avgustovsko amnestijo je Poljanec prišel na prostost, vendar mu je 5. avgusta 1945 začela teči petletna doba izgube političnih in nekaterih državljanskih pravic. Po izpustu iz zapora se je moral takoj javiti na svojem Krajevem narodnoosvobodilnem odboru.⁴¹

Tudi Franc Gros je med vojno živel med dvema ognjema. Obtožen je bil, da je na božični dan leta 1944 dezertiral iz partizanov, potem ko se je partizanskim enotam priključil tako, da je dezertiral iz nemške vojske. Ko je konec leta 1944 pobegnil iz partizanov, se je v Škofji Loki javil na Gestapu, ki ga je, kljub temu da je prej dezertiral iz nemške vojske, izpustil in ga poslal delat na Jesenice, kjer je ostal do konca vojne. Sodišče pod vodstvom kapetana Šviglja ga je obsodilo na dve leti odvzema svobode s prisilnim delom, medtem ko je bila kazen črtana po že prej omenjenem Ukazu o amnestiji 5. avgusta 1945.⁴²

Po Grosu je pred sodišče stopil Ivan Mertelj iz Velesovega. Obtožen je bil, da je dezertiral od partizanov in se prostovoljno priključil domobranskim enotam. Ko ga je nekaj dni pred obravnavo na sodišču zaslišala OZNA, je dejal, da je dezertiral iz partizanov in odšel na delo v Nemčijo. Nato se je vrnil v Slovenijo in odšel k domobrancem, ker naj bi bili ti močnejši. Na zaslišanju pred sodiščem je svojo zgodbo spremenil in se zagovarjal, da je v snegu in vetru padel v grapo in so ga tam ujeli domobranci ter prisilno mobilizirali. Sodišče njegovi drugi zgodbi ni verjelo in ga je obsodilo na štiri leta odvzema svobode s prisilnim delom ter na izgubo političnih in nekaterih državljanskih pravic za obdobje šestih let. V Kazenskem zavodu Ljubljana je bil le do 5. avgusta 1945, ko je bil na temelju amnestije izpuščen, vendar je ostala kazen izgube političnih in nekaterih državljanskih pravic.⁴³

SODBA HELENI PODAKAR

Konec julija se je v sodnem postopku znašla tudi Helena Podakar, 59-letna vdova iz Strahinja pri Naklem. Njen primer je najprej prišel pred Sodišče slovenske narodne časti, nato je bil predan VSLVP. Vse se je začelo že oktobra 1944, ko ji je Komisija za ugotovitev zločinov okupatorjev in njih pomagačev očitala, da je orožništvu naznanila Antona Fistra, ki naj bi partizanom predal strelivo.

⁴⁰ Govor tov. B. Kidriča na I. kongresu OF Slovenije. V: *Ljudska pravica*, 19. 7. 1945, št. 74, str. 1–2.

⁴¹ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 61, II Sod 835/45.

⁴² SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 62, II Sod 836/45.

⁴³ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 63 II Sod 837/45.

Njena ovadba naj bi bila glavni razlog, da so celotno družino izselili v Salzburg in nato v neko koncentracijsko taborišče na Bavarsko. Sodeč po podatkih iz spisa se je Fister iz Nemčije vrnil živ, po koncu vojne pa zoper Podakarjevo vložil kazensko ovadbo na SNČ. Toda to poleti 1945 ni bil edini očitak Podakarjevi. Ta naj bi namreč nekoč med vojno izjavila, da bo šla na grobove partizanov opraviti veliko potrebo. Priča Klara Fister je preiskovalcu SNČ v Kranju dejala, da so leta 1942 pri Cegelnici pokopali 22 partizanov: »Podakar Helena je bila baje pri grobu navzoča in ko je prišla domov/stanovala je pri nas/ je pravila moji snahi, da so Nemci prepovedali polagati cvet na grobove, na kar je še pristavila „jaz pa bom šla na grob na stran, kadar bom imela grižo“«. ⁴⁴

Preiskovalec v Kranju je v dopisu SNČ dodal še, da je bila Podakarjeva zraven, ko je Jera Lahovec rekla, da bi morali partizani iti delat, ne pa v gozd. S tem sta Lahovčeva in Podakarjeva, kot je zapisal preiskovalec, namerno sramotili padle pripadnike narodno-osvobodilnega gibanja ter s tem škodovali ugledu in časti slovenskega naroda. Na zaslišanju v Kranju je Podakarjeva zanikala, da bi kdaj izjavila, da bo šla na grob partizanov na veliko potrebo. Taka izjava naj bi bila v nasprotju z njenim prepričanjem, saj je, kot je sama dejala, partizane večkrat pogostila. 21. julija 1945 sta Podakarjeva in Lahovčeva stopili pred SNČ v Ljubljani. Javni tožilec je predlagal, da se glede na dospeljo prijavo, ki je Podakarjevi očitala denunciranje Antona Fistra, postopek pred SNČ konča, saj osumljeno kaznivo dejanje spada pod pristojnost vojaškega sodišča. Podakarjevo so takoj odpeljali v pripor. Kako je potekala – če sploh je – razprava pred VSLVP, iz dokumentov v sodnem spisu žal ne izvemo. Vendar najdemo dokument z dne 23. julija 1945, v katerem štiri ženske, med njimi partizanka Rezka Mede, zastavljajo dobro besedo za Potokarjevo, saj naj bi med vojno pomagala partizanom in izseljencem. Konec avgusta 1945 je bila Podakarjeva na temelju amnestijskega ukaza izpuščena iz sodnih zaporov v Ljubljani in napotena v Strahinje pri Naklem. Tu se njen sodni spis konča. ⁴⁵

SODBA JOŽETU RIHARJU

Jože Rihar z Golnika je pred sodišče stopil 30. julija 1945. Rihar je bil obtožen, da je kot orožnik prostovoljno stopil v okupatorjevo službo.

Dopis VSLVP o ustavitvi postopka proti Heleni Podakar (SI ZAL KRA/0256, t. e. 2, a. e. 92)

⁴⁴ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 92, Sod 1383/45.

⁴⁵ Prav tam.

OZNA je v svoji kazenski prijavi sodišču zapisala, da je bil Rihar zagrizen nemški simpatizer, prepričan o končni zmagi Tretjega rajha. V bojih s partizani je bil dvakrat ranjen. Sodišče je še posebej razjezila njegova pripomba, ki naj bi jo dal v enem izmed bojev. Dejal je, da je prijetno hoditi za partizani, ker dobro tečejo. To je bila pri odločitvi o kazni oteževalna okoliščina, saj je sodišče na temelju tega obtožencu očitalo, da je bil nasprotnik narodnoosvobodilne borbe. Sodišče je kot olajševalno okoliščino upoštevalo dejstvo, da je obdolženi v zadnjem letu vojne spremenil svoj odnos do partizanov. Rihar je bil obsojen na tri leta odvzema svobode s prisilnim delom ter izgubo političnih in državljskih pravic, prav tako za obdobje treh let. Amnestiran je bil 5. avgusta 1945, medtem ko je kazen izgube političnih in državljskih pravic ostala.⁴⁶

SODBA PAVLU LIKOZARJU

Ko se raziskovalec prebija skozi sodne spise iz leta 1945, uvidi, koliko podobnih in po drugi strani povsem različnih zgodb je bilo spisanih poleti 1945. Čeprav je bila večina ljudi obtožena iste stvari, sodelovanja z okupatorjem, so se zgodbe obsojencev razlikovale. Del jih je konec vojne pričakal na svojem domu, drugi so maj 1945 dočakali na tujem, bodisi na delu bodisi v ujetništvu. 26-letni Pavel Likozar z Visokega se je v zadnjih dneh druge svetovne vojne kot domobranec umaknil na Koroško. V domobranski vojski je sicer Likozar služil od novembra 1943, prej je bil več kot pol leta član nemške vojske. Likozar je na razpravi dejal, da je resda sodeloval v domobranskih enotah, vendar je nekoč zastavil besedo za dve tovarišici, ki sta bili osumljeni sodelovanja z okupatorjem in ju tako rešil gotove smrti. Sodišče je to sicer upoštevalo kot olajševalno okoliščino, vendar ga je kljub temu obsodilo na tri leta odvzema svobode s prisilnim delom ter na tri leta izgube političnih in posameznih državljskih pravic. Sodišče je svojo sodbo utemeljilo takole: »S tem, da je obsojeni bil v nemški vojski in da je pozneje prostovoljno stopil k protinarnodni formaciji DMB je v dovolni meri pokazal, da se ne zaveda svojih državljskih dolžnosti, da mu ni mar za usodo slovenskega naroda in dokazal tudi s tem, da je bil član DMB in se boril proti OF pokretu, da je sovražnik ljudstva.«⁴⁷

Z avgustovsko amnestijo je bil Likozar

Odločba o pomilostitvi Pavla Likozarja
(SI ZAL KRA/0256, t. e. 2, a. e. 88)

⁴⁶ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 69, II Sod 942/45.

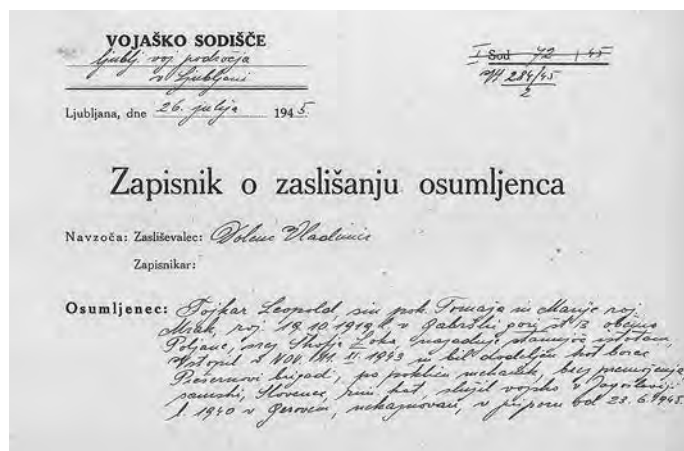
⁴⁷ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 88, II Sod 1111/45.

oproščen kazni odvzema svobode s prisilnim delom, vendar mu je ostala kazen izgube političnih in posameznih državljanskih pravic, ki naj bi mu potekla 5. avgusta 1948. Toda Likozar je poslal prošnjo za oprostitev na predsedstvo prezidija Ljudske skupščine FLRJ, ki je 13. marca ugodilo njegovi prošnji in mu oprostilo neprestani del kazni izgube političnih in posameznih državljanskih pravic.⁴⁸

SODBI LEOPOLDU FOJKARJU IN FILIPU MULEJU

3. avgusta 1945 sta pred predsednika sodišča Jožeta Pungerčiča stopila Leopold Fojkar in Filip Mulej. Njun kazenski spis je v primerjavi z drugimi veliko zajetnejši, saj sta omenjena med vojno doživela pravo odisejado. Leta 1919 rojeni Fojkar, doma v Gabrški gori, je bil maja 1943 mobiliziran v nemško vojsko. Dodelili so ga enoti Abteilung 20 Panzer, ki se je urila v Hamburgu. Oktobra 1943 je Fojkar odšel domov na dopust, a ker je vedel, da ga po vrnitvi čaka odhod na rusko fronto, je med preživljanjem dopusta pobegnil v partizane. Ko je bil v Prešernovi brigadi, ga je komandant poslal k čevljarju po škornje, toda ko se je Fojkar vrnil od čevljarja, njegove enote ni bilo na dogovorjenem mestu. Priključil se je patroli VOS-a (Varnostno obveščevalne službe), ki ga je imela za nezanesljivega, zato mu je odvzela orožje in ga poslala nazaj v Prešernovo brigado. Fojkar se je bal oditi nazaj v brigado brez orožja, zato se je nekaj časa skrival v bližini doma, nato ga je aretirala partizanska enota. Uspelo mu je uiti in se javiti nemški patroli, ki ga je poslala na Gestapo v Škofjo Loko. Tam je Fojkar povedal, da je iz nemške vojske ušel, ker se je bal ruske fronte. Na Gestapu so ga pretepli in poslali v zapor v Begunje. Fojkarjeva zgodba bi se lahko končala drugače, toda junija 1944 je dobil neke vrste drugo priložnost, saj so mu Nemci ponudili na izbiro služenje v Gestapu, domobrancih ali v redni nemški vojski. Fojkar se je odločil za slednje in se z letom zamude odpravil na vzhodno fronto, kjer se je boril do februarja 1945. Takrat je dojel, da je boj brezupen, saj je imela Rdeča armada velikansko premoč na vseh področjih, zato se je namenoma ranil v roko in bil poslan v bolnišnico v Ljubljano, kamor ni prišel, saj se je do konca vojne skrival pri sestri v Kranju.⁴⁹

Filip Mulej, katerega zgodbo lahko prav tako zasledimo v spisu 982/45, je bil rojen leta

Zapisnik o zaslišanju Leopolda Fojkarja
(SI ZAL KRA/0256, t. e. 2, a. e. 72)

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 72, II Sod 982/45.

1905, stanoval je v Lancovem pri Radovljici. Že leta 1941 se je, ker naj bi ga tako nagovoril Gestapovec Metod Tomc, vpisal v Koroško ljudsko zvezo. Njegova drama se je začela, ko je bil ob kapitulaciji Italije leta 1943 mobiliziran v partizane, kjer je na območju Kočevja zbiral vojni material in ga prevažal. Konec oktobra 1943 je dezertiral, saj je bil, kot sam pravi, naveličan pohajkovanja po gozdu. Ujela ga je nemška vojska, ki ji je med zasliševanjem izdal položaje svoje enote. Nekaj časa je bil v nemškem taborišču v Kočevju, nato je v skupini 27 ljudi odšel na delo v Nemčijo, kjer je do konca vojne delal kot uradnik v rudniku pri Wolfsbergu.⁵⁰ Ko je po koncu vojne želel oditi domov, naj bi mu zahodni zavezniki to odsvetovali in mu dejali, naj gre raje v Francijo ali Anglijo, ker v Sloveniji teče kri. Kljub temu je Mulej v juniju 1945 prišel v Kranj. Sodišče je oba spoznalo za kriva. Fojkarja je obsodilo na kazen odvzema svobode s prisilnim delom za dobo petih let, za isto obdobje je izgubil tudi vse politične in državljsanske pravice. Mulej je bil obsojen na štiri leta odvzema svobode s prisilnim delom ter na pet let izgube vseh političnih in državljskih pravic. Zanimiva je utemeljitev kazni, ki jo je v sodbi zapisalo sodišče. Fojkarja je označilo za tipičen primer oportuniste in dezerterja. Iz njegove medvojne zgodbe je sodišče sklepalo, da gre za večnega nezadovoljneža, ki svoja prepričanja in gospodarja menja kot staro srajco. Za Muleja je sodišče zapisalo, da gre za človeka brez hrptenice (sic!), ki služi vladajočemu in žrtvuje svojo in narodno čast za osebno komoditeto. Mulejev in Fojkarjev kazenski spis se zaključi z dopisom VSLVP 17. septembra 1945 pristojnima narodnoosvobodilnima odboroma, v katerem je zapisano, da je bila obema obsojencema kazen prisilnega dela oproščena, vendar je ostala kazen izgube vseh političnih in državljskih pravic.⁵¹

SODBA RADU DAGARINU

Zgodba Rada Dagarina se je na VSLVP končala tik pred avgustovsko amnestijo. Dagarin je bil obtožen dezerterstva in izdaje. OZNA je v kazenski prijavi zapisala, da je leta 1922 rojeni Dagarin leta 1943 odšel med partizane, nato naj bi se predal domobrancem⁵² in jim povedal vse o svoji partizanski enoti. Po razpadu Italije je Dagarin še enkrat odšel v partizane, kjer se je predal Nemcem in tudi njim izdal veliko pomembnih podatkov. Gre za eno izmed najostrejših napisanih kazenskih prijav, ki jih lahko zasledimo v fondu sodišča. Kaj je zaposlene na OZNI spodbudilo, da so spisali tako ostro obtožnico, žal ne vemo. V vsakem primeru je obtožnica zoper Dagarina dvignila veliko prahu, saj so se zanj zavzeli številni nekdanji tovariši in želeli sodišče prepričati, da gre za zavednega Slovenca, zvestega narodnoosvobodilnemu gibanju. Fanči Mlinar je tako zapisala, da je bila z njim v zaporu v Škofji Loki, kjer so ga belogardisti prepričevali, naj prestopi mednje, a je to zavrnil in raje odšel v zapor v Begunje. Toda Dagarinova pot se ni končala v Begunjah, saj je bil v marca 1945 prepeljan v koncentracijsko taborišče Dachau. Štefan Čenčič je sodišču opisal, kako je bil Dagarin tudi v težkih trenutkih v taborišču poln trdne vere v zmago OF. Kazenski spis št. 1006/45 je med vsemi, hranjenimi v fondu Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja Enote za Gorenjsko Kranj Zgodovinskega arhiva Ljubljana, najbogatejši s prošnjami za izpustitev zapornika. Tako je 22. junija 1945 prošnjo za izpustitev Dagarina poslala celotna skupina nekdanjih zapornikov v Dachauu. Nekdanji

⁵⁰ Najverjetneje gre za del mesta Sangerhausen, ki se danes nahaja v nemški zvezni deželi Saška-Anhalt.

⁵¹ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e 72, II Sod 982/45.

⁵² Domobrancem se Dagarin ni mogel predati pred septembrom 1943. Bolj verjetno je, da je tu mišljena Prostovoljna protikomunistična milica (*Milizia volontaria anticomunista*).

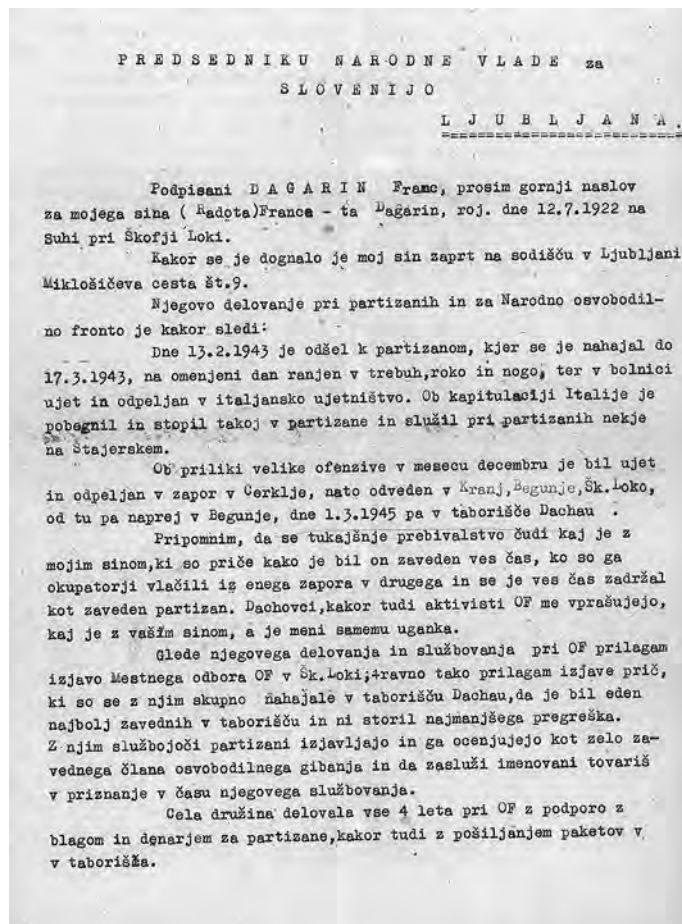
sojetniki so za Dagarina zastavili dobro besedo in zapisali, da lahko sodno preganjanje Dagarina temelji le na pomoti. Za Dagarinovo izpustitev je zaprosil tudi Mestni odbor OF Škofja Loka, medtem ko se je Dagarinov oče s prošnjo obrnil kar na predsednika Narodne vlade za Slovenijo Borisa Kidriča.⁵³

Dagarin je v zagovoru na razpravi dejal, da so ga sovražniki dejansko ujeli, vendar jim ni izdal ničesar. Iz zapisnike razprave lahko razberemo, da je imel srečo, da je preživel vojno, saj je dejal, da so ga domobranci in Nemci želeli ustreliti, vendar tega niso storili. Zanimivo je, da Dagarin v zagovoru ne omenja Dachaua. Prošnje njegovih sojetnikov so zalegle, saj je sodišče Dagarina na seji 1. avgusta 1945 oprostilo obtožbe. Želja tožilca Draga Dularja, da bi obtoženca kaznovali, se torej ni uresničila.⁵⁴

Iz kazenskega spisa številka 1006/45 lahko razberemo nekaj značilnosti pri obračunavanju s sovražniki nove oblasti takoj po koncu druge svetovne vojne. Dagarin je bil oproščen šele po posredovanju nekdanjih sojetnikov in družine, vendar je tožilec pri VSLVP kljub temu vztrajal pri kazni. Tako početje nam naslika podobo tistega časa, ko je nova oblast želela utrditi svojo vlogo ter so bile meje med dejanskimi in navideznimi sovražniki pogosto zabrisane.

SODBI KARLU ŠTIBLU IN VALENTINU REMICU

Karl Štibcl je 24. decembra 1944 dezertiral iz svoje partizanske enote in se dva meseca kasneje priključil domobrancem, kjer je ostal do konca vojne. Zanimiva je vsebina zapisnika razprave, ki jo je sodišče pod vodstvom Lada Šviglja vodilo 4. avgusta 1945. Ko je tožilec Železnik prebral obtožnico, je Švigelj Štibla pozval k zagovoru. Štibcl je dejal, da je v času služenja pri partizanih dobil grozilno pismo in je dezertiral, ker je želel zaščititi svoje domače. Tudi služenje v domobranski enoti je opravičeval s tem, da je to storil, ker ga je bilo strah, da bodo njegove štiri nedorasle otroke izselili v Nemčijo. Na žalost ne moremo vedeti, ali je v zagovoru govoril resnico, vendar mu sodišče ni verjelo in ga je obsodilo na odvzem svobode s prisilnim delom za štiri leta ter na izgubo političnih in posameznih državljanških pravic za obdobje petih let. Dan po obsodbi

Prošnja za pomilostitev, naslovljena na predsednika Narodne vlade za Slovenijo Borisa Kidriča (SI ZAL KRA/0256, t. e. 2, a. e. 73)

⁵³ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 73, II Sod 1006/45.

⁵⁴ Prav tam.

je bil oproščen odvzema svobode s prisilnim delom, medtem ko je kazen izgube političnih in državljanskih pravic ostala.⁵⁵

Podobna je tudi zgodba Valentina Remica, ki je bil ob koncu druge svetovne vojne star zgolj osemnajst let. Od januarja 1945 do konca vojne je služil pri domobrancih, zaradi česar je bil obtožen sodelovanja z okupatorjem. V svoj zagovor je mladi Remic povedal, da ga je okupator aretiral in prisilil v služnje pri domobrancih. To je očitno še dodatno razjezilo sodišče pod vodstvom kapetana Šviglja, saj je v utemeljitvi obsodbe zapisalo takole: *»Prav ta njegov zagovor oziroma dejstvo, da ga je okupator z človeku nedostojnimi sredstvi primoral do vstopa njemu podložni organizaciji DMB je razvidno, da obsojeni ni imel nikakršnega sramu, niti ponosa in pomanjkanje poguma, da bi se temu nasilstvu uprl in pristopil v vrste, ki so se edine borile za pravično stvar slovenskega naroda. Da je vstrajal (sic) do kraja v vrstah DMB dokazuje, da je brez značaja in da mu je bila deveta briga usoda slovenskega naroda.«* Sodišče je Remica obsodilo na odvzem svobode s prisilnim delom za dobo treh let, toda že naslednji dan je bil po amnestiji te kazni oproščen. Za obdobje štirih let je ostal brez političnih in posameznih državljanskih pravic.⁵⁶

SOJENJE PO RAZGLAŠENI AMNESTIJI – SODBI LUDVIKU LAPIČU IN GUSTAVU EGERJU

3. avgusta 1945 je prišlo do pomembne prelomnice, saj je bil izdan Ukaz o splošni amnestiji in pomilostitvi, po katerem je veliko obsojencev prišlo na prostost. Vendar amnestije niso bili deležni vsi. V ukazu je bilo namreč jasno zapisano, da so iz amnestije izvzeti ustaši,⁵⁷ ljotičevci⁵⁸ in člani ruskega dobrovoljskega zbora,⁵⁹ prav tako amnestija ni bila podeljena tistim, ki so bili med vojno člani Kulturbunda in Gestapa.⁶⁰

Ljudska pravica je ob tej priložnosti med drugim zapisala: *»Med borbo za osvoboditev Jugoslavije je narodno-osvobodilno gibanje jasno postavilo v ospredje kaznovanja vseh vojnih zločincev, prav tako pa tudi onih, katere je okupator rekrutiral iz vrst domačih izdajalcev. Pri odmeri kazni so naša sodišča ocenjala po maksimalni možnosti objektivne in subjektivne odgovornosti vsakega slugo nemških in drugih osvajačev. V pogojih neposredne borbe proti narodnemu sovražniku je bilo treba najostreje popraviti vprašanje krivde onih, ki so delali na kakršen koli način in v kakršni koli meri proti osvoboditvi domovine. Šlo je za zaščito pridobitev, izvojevanih v bitkah osvobodilne vojne, bilo je potrebno ščititi življenja in imovino naroda, ki je imel proti sebi močno in silno vojsko okupatorja, ki so mu pomagali domači izdajalci.«⁶¹*

VSLVP je zasedal tudi po razglasu amnestiji. Med razpravami, ki so potekale po 3. avgustu 1945, si bomo poglobljeje ogledali dve. Prva je potekala 9. avgusta 1945, ko je pred sodišče stopil Ludvik Lapič. 22-letnik je bil sicer rojen v vasi Rumenka pri Novem Sadu in se je leta 1945 po naključju znašel na slovenskem ozemlju. Sodišče mu je očitalo, da je kmalu po okupaciji Jugoslavije vstopil v Kulturbund in agitiral za okupatorja. Prav tako naj bi bil Lapič med vojno pripadnik policije ter je deloval v internacijskih taboriščih Auschwitz, Matthausen in Krozarming. V svoj zagovor je Lapič dejal, da je bil resda član Kulturbunda, ampak da ga je v to organizacijo vpisal oče proti njegovi volji. Lapič je priznal, da

⁵⁵ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 77, II Sod 1076/45.

⁵⁶ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 83, II Sod 1105/45.

⁵⁷ Pripadniki hrvaškega nacionalističnega gibanja, katerih vodja je bil Ante Pavelić.

⁵⁸ Srbska fašistična milica, katere vodja je bil Dimitrije Lotić.

⁵⁹ Ruske vojaške enote, ki so kolaborirale z nemško vojsko.

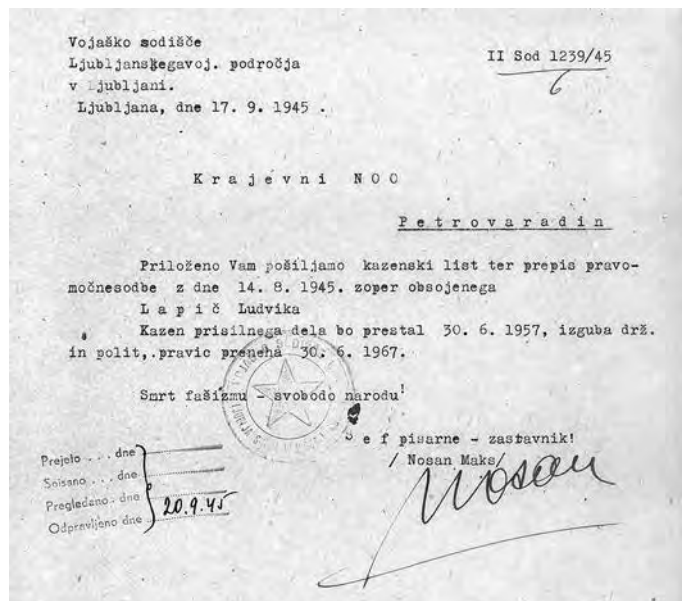
⁶⁰ Ukaz o amnestiji in pomilostitvi. V: *Ljudska pravica*, 7. 8. 1945, št. 90, str. 1.

⁶¹ Prav tam.

so na sestankih Kulturbunda izvajali propagando za Hitlerjev režim. Nato naj bi nekega dne v oktobru celotno skupino prepeljali v Indijo, kjer so jih dodelili SS-četam in jih poslali v zloglasni Auschwitz. Sicer ni jasno zapisano, kaj so Lapič in drugi tam počeli, vendar lahko sklepamo, da so v taborišču imeli vlogo stražarjev. Na Poljskem Lapič ni ostal dolgo, saj so ga prestavili v Mathausen, kjer je deloval v stražarski službi v taborišču vojnih ujetnikov, že junija 1943 so ga premestili v kazensko taborišče pod Ljubeljem, kjer je prav tako opravljal vlogo stražarja. Aprila 1945 so bili ujetniki taborišča poslani v Tržič, kjer so morali po ukazu kopati strelske järke. Lapič je dejal, da je moral v Tržiču stražiti ujetnike in paziti, da kdo med kopanjem jarkov ne pobegne. Priznal je, da je svojo vlogo izpolnjeval vestno. Ta stavek je nekdo od zaposlenih na sodišču podčrtal in s tem verjetno želel še dodatno utemeljiti, zakaj je Lapič kriv očitanih mu dejanj. Lapič je med službovanjem v Tržiču spoznal lokalno aktivistko OF in skupaj s še enim stražarjem 2. maja 1945 pobegnili iz nemške vojske ter se priključil Kokrskemu odredu.⁶²

Lapič je zagotovo računal, da se bo s svojim prebegom v zadnjih dneh vojne prikupil novim oblastem, toda sodišče kljub temu ni poznalo milosti. Obsodilo ga je na kar dvanajst let izgube svobode s prisilnim delom, za obdobje desetih let je izgubil državljanske in politične pravice. Sodišče je sodbo med drugim utemeljilo takole: »Jasno je da hoče obtoženec to svojo zločinsko delovanje sedaj popraviti, se izgovarjati da se proti partizanom ni boril. Obtoženčeva predrznost gre celo tako daleč da vstopi pet dni pred kapitulacijo, ko so njegovi zločinski gospodarji bili v zadnjih izdihljajih, v NOV misleč pri tem, da bo s tem rehabilitiran. Toda preveč je vsem v spominu nečloveško mučenje po ujetniških taboriščih, preveč živo vstopa pred oči nedolžno prelita kri internirancev, preveč so v spominu krematoriji in druge morilne naprave nacifašistov. Obtoženec je ravno za smatrati za člen v verigi teh zločincev, kajti najslabše od najslabšega so bili ravno renegati, plačane duše, ki so pomagale v preganjanju svojih bivših sodržavljanov.«⁶³ Ludvik Lapič je kazni preživel v Kočevju. Leta 1946 je sicer oddal prošnjo za pomilostitev, a ta je bila zavrnjena. S tem se njegov sodni spis konča.

Zadnji sodni postopek, ki si ga bomo boljše ogledali, je postopek proti Gustavu Egerju. Postopek je zanimiv predvsem zaradi tega, ker ne

Dopis Krajevnomu NOO Petrovaradin o kazni za Ludvika Lapiča (SI ZAL KRA/0256, t. e. 2, a. e. 90)

⁶² SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 90, Sod 1239/45.

⁶³ Prav tam.

gre za enega izmed klasičnih primerov, ki jih je poleti 1945 obravnavalo VSLVP, ampak za skupek številnih dejavnikov. Proces proti Egerju bi lahko označili kot sojenje za sodelovanje z okupatorjem, prav tako lahko zapišemo, da je šlo tudi za obračun z nemško manjšino in nekdanjimi veleposestniki, ki so spadali med razredne sovražnike. Sodni spis s procesa proti Egerju je eden izmed najboljsežnejših v fondu sodišča.

Kampanja proti Egerju se je v časopisju začela že pred začetkom sojenja. 20. junija 1945 so lahko ljudje v *Ljudski pravici* brali o Egerjevem predvojnem in medvojnem delovanju. Eger je bil rojen v Ljubljani leta 1876 kot sin sudetskega Nemca. Njegov brat je bil odvetnik dr. Eger, ki je pred prvo svetovno vojno užival velik ugled pri ljubljanskih Nemcih. Po koncu prve svetovne vojne sta brata zbežala v Gradec, Gustav pa se je kasneje vrnil v Ljubljano kot državljani Češko-slovaške. Leta 1941 se je znova zatekel v Gradec in se nato vrnil na okupirano slovensko ozemlje. Svoje dni je preživel razpet med Železniki in Ljubljano, kjer je bil lastnik tovarne Globočnik, ki je proizvajala žice in žičnike. Ljudska pravica je zapisala, da je bil Eger zelo lojalen do nove oblasti, da je mirno gledal, kako je oblast polnila zapore s Slovenci, poleg tega je izročil oblasti tudi večje količine zlata. V *Ljudski pravici* lahko še preberemo »*Gospod Eger, zaman ste zopet zamenjali pokrivalo! Osvobojena ljudstva se oklepajo svojih narodnih držav – vi ste pa v bistvu vedno ostali to, kar ste! Vi ste ponemčevali našo zemljo. Prozorni so vaši cilji. Ni na mar, če ste z vašim dejanjem preložili najtežje na druga ramena. Vi ste Nemec po srcu in delih iz časov Südmarke⁶⁴ in NSDAP.*«⁶⁵

V Egerjevi karakteristiki, ki je del sodnega spisa, je zapisano, da je imel obtoženi med vojno status velikega egoista in stiskača. Ni se veliko vmešaval v politiko, vendar je gledal na to, kako bi si povečal dobiček. Prvo zaslišanje obtoženca na VSLVP je bilo 22. avgusta 1945. Eger je povedal, da je po narodnosti sudetski Nemec, a da je po razpadu Avstro-Ogrske samodejno postal češko-slovaški državljani. Priznal je, da je junija 1941 prijavil Reichsbanki v Kranju 9 kilogramov zlata in ga prodal za 22 tisoč Reichsmark. Eger je nadaljeval, da je nemški potni list dobil že 31. januarja 1939 in ga je izkoristil tik pred začetkom aprilske vojne leta 1941, ko je odpotoval v Gradec. Po slabih treh tednih se je vrnil na slovensko ozemlje. Pred sodiščem je priznal, da je bil član Koroške ljudske zveze, vendar nikoli ni bil član nacionalsocialistične stranke. V času okupacije bil lastnik dveh žag v Železnikih, svoj les pa je pošiljal raznim odjemalcem. Konec leta 1943 je ob priliki partizanskega napada na Železnike kraj zapustil, saj so mu nekateri ljudje svetovali, da bi se mu v primeru, da ostane, lahko kaj zgodilo. Eger je odšel v Ljubljano, kjer se je najprej posvetil svoji tovarni žic in žičnikov, ki je bila po njegovem mnenju v razsulu. Tovarna je zaradi pomanjkanja surovin prenehala delovati februarja 1945. Na koncu zagovora je Eger dodal, da partizanov sicer ni podpiral, vendar je ob ustrelitvi gestapovca Kornickega posredoval za izpustitev šestnajstih talcev, ki so jih kasneje dejansko izpustili. Prav tako je na zaslišanju omenil, da je posredoval tudi za gospoda Gusela, ki ga je aretirala nemška policija.⁶⁶

Obtožnica, ki jo je vojaško tožilstvo Ljubljanskega vojnega področja izdalo 23. avgusta 1945, je Egerja bremenila, da je nezakonito izvažal zlato v inozemstvo, da je postavljajl za vodilne funkcionarje svojega posestva petokolonaše, da je ves čas okupacije v tovarni zahteval nemški uradni jezik ter da je v času zasedbe okupatorju gospodarsko in finančno pomagal. V obrazložitvi je vojaško tožilstvo med drugim dejalo, da ni bil naročen niti na en slovenski časopis in

⁶⁴ Društvo Südmark je bilo ustanovljeno leta 1899 in je bilo namenjeno zaščiti Nemcev na območju kronovin Avstro-Ogrske. Društvo je skrbelo za naseljevanje Nemcev ob nemško-slovenski jezikovni meji. Med drugim je kupovalo kmetijska zemljišča in tja naseljevalo nemško govoreče prebivalce.

⁶⁵ Gospod zaman ste menjali pokrivalo. V: *Ljudska pravica*, 20.6.1945, št. 49, str. 1.

⁶⁶ SI_ZAL_KRA/0256, t. e. 2, a. e. 94, II Sod 1478/45.

da na njegovem domu ni bilo niti ene slovenske knjige. »Obtoženi ni imel pred seboj nikdar interese naroda od katerega je živel in kateri mu je omogočil, da je postal najbogatejši v Sevški dolini, tako bogat, da ne ve koliko stanovanjskih hiš poseduje.«⁶⁷

24. avgusta je Eger končno nastopil na razpravi na VSLVP. Njegov zagovor je bil podoben kot na zaslišanju. Na očitek, da doma ni imel nobene slovenske knjige, je dejal, da je knjižnico v Železnikih podedoval od svojega predhodnika. Povedal je, da je bil naročnik časopisov *Neue Freie Presse* in *Slovenski kmetski list*. Eger je v zagovoru, ki je bil obsežen, saj je obravnava trajala uro in pol, sodišču predstavil svoj vidik življenja med okupacijo in poudaril, da je moral okupatorju dajati večje količine lesa, prav tako je moral zavojevalcem dati na razpolago dve svoji hiši. Po Egerjevem zagovoru je tožilec razširil obtožnico, saj je obtoženi podpiral okupatorja s tem, da je v letih 1941 in 1942 dajal večje zneske v akciji »zimsko pomoč«. Eger se je odzval, da je bil prisiljen prispevati. Njegov zagovor sodišča ni prepričal. Obsojen je bil na eno leto odvzema svobode s prisilnim delom (pogojno za dobo dveh let) in na zaplembo celotnega premoženja, razen, kolikor ga je potreboval za lastno preživetje. V sodnem spisu najdemo še dopis Okrajnega sodišča v Škofji Loki iz leta 1946, v katerem je zapisano, da se postopek zaplembe na temelju sodbe VSLVP ustavi. Razlog? Egerjeva imovina je že prišla v državno last po odločbi Okrajne zaplembene komisije v Škofji Loki z dne 3. septembra 1945. S to odločbo se je v zemljiški knjigi pri vseh nepremičninah Gustava Egra zapisala lastninska pravica FLRJ.⁶⁸

Ko je Okrajna komisija za agrarno reformo leta 1946 delala popis razlaščenih zemljišč, je kot razlaščena označila tudi vsa Egerjeva zemljiška posestva. Ob tem so zaposleni na komisiji zapisali še: »Tukajšnja okrajna komisija ne more dati nobenih točnih podatkov spredaj imenovane razlaščenega veleposestnika, ker se ne ve, kje se sedaj nahaja. Kako smo izvedeli od krajevnega ljudskega odbora je bil baje nemški državljan, ter se sedaj ne ve, ali je pobegnil ali je bil mogoče izseljen. Sam ni nikdar obdeloval zemljo, ampak so mu jo vsi drugi obdelali.«⁶⁹

Dopis Krajevnemu NOO Železniki o kazni za Gustava Egerja (SI ZAL KRA/0256, t. e. 2, a. e 94)

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ SI_ZAL_KRA/0012, t. e. 56, a. e. 863A.

ZAKLJUČEK

V članku niso bile predstavljene vse sodbe, ki jih najdemo v fondu Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja, ki je shranjen v Enoti za Gorenjsko Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Številne so si med seboj zelo podobne, v večini primerov gre za sodelovanje posameznikov v domobranskih enotah. Prav tako sem izpustil dva zelo obsežna spisa, ki bi si po mojem prepričanju zaslužila obravnavo v samostojnih člankih. Gre za procesa proti vodstvu tovarne Jugobruna v Kranju ter vodstvu Bombažne predilnice in tkalnice Tržič.

Konec avgusta 1945 je prišlo do reorganizacije v delovanju vojaških sodišč, katerih pristojnost se je po Zakonu o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč zožila. Na prvi stopnji so v skladu z novim zakonom sodila divizijska vojaška sodišča, flotna sodišča in sodišča vojaških področij. Na drugi stopnji so sodila armadna vojaška sodišča, vojaška sodišča mornarice in Vojaško sodišče za mesto Beograd. Najvišji sodni organ v Jugoslovanski vojski in mornarici je bilo Vrhovno sodišče Demokratične federativne republike Jugoslavije. Vojaška sodišča so po novem zakonu sodila vojaškim osebam (vključno z vojnimi ujetniki) in civilnim osebam, ki so škodovala narodni obrambi ter izdajale vojaške skrivnosti.⁷⁰

Vsaka od zgodb prispeva kamenček v mozaiku druge svetovne vojne na Slovenskem. Kot zgodovinarji smo dolžni te zgodbe predstaviti take, kot so bile, pustiti dokumentom, da nam govorijo in osvetlijo dogajanje med letoma 1941 in 1945. Iz zgodb lahko ugotovimo, da resnica ni samo ena, črno-bela, ampak da je resnic več in da ima vsak posameznik svojo. Zgodovina ni preprosta zgodba o dobrem in zlu, ampak pripoved z različnimi otenki sive. Zgodbe, ki sem jih predstavil v članku, nam kažejo, da je bila med vojno meja med dobrim in slabim pogosto zabrisana in da številni navadni ljudje niso delovali v skladu z ideologijo ene ali druge strani, ampak so se pogosto za nekaj odločili iz strahu. Iz strahu za svoje življenje, življenje bližnjih ali iz strahu za svoje premoženje. Naša naloga je, da se skušamo vživeti v vloge tedanjih ljudi in poskušati razumeti, zakaj so se sredi vojne vihre odločili tako, kot so se. V prvih mesecih po koncu druge svetovne vojne je marsikje na stari celini vladalo brezzakonje in ljudje, ki so več let trpeli, so pravico vzeli v svoje roke. Sodb pred vojaškimi sodišči vendarle ne moremo uvrstiti v to kategorijo. Proces pred vojaškimi sodišči so zagotovo bili oblika maščevanja proti tistim, ki so bili med vojno na drugi strani. Toda dogajanje pred sodišči je vendarle imelo plašč zakonitosti, saj so vojna sodišča sodila v skladu s pravnimi normami nove države. Številni so to izkoristili in ovajali ljudi, s katerimi so se zapletli v spore med vojno.

Izvensodni poboji po drugi svetovni vojni so bili zagotovo najhujša oblika maščevanja. Iz sodb, ki so bile predstavljene v članku, lahko vidimo, da je imel marsikateri obsojenec srečo, da ni končal v gozdnih breznih, ampak je bil po spletu naključij prepeljan na vojaško sodišče, kjer je dobil »zgolj« kazen prisilnega dela ter izgube državljanskih in političnih pravic. Kljub temu da je bila takšna kazen neprimerno lažja kot izguba življenja, so ljudje, obsojeni pred VSLVP, zagotovo trpeli. Kot smo lahko videli v članku, so bila dejanja nekaterih med vojno zavržna in so se morali po vojni upravičeno zagovarjati pred sodnikom, spet drugi so bili obtoženi po spletu naključij. Maščevanje zmagovalcev se je po vojni dogajalo po vsej Evropi. To nikakor ne pomeni, da lahko poboje in številne sodne procese na Slovenskem odobravamo. Lahko jih postavimo v primeren kontekst časa, ko je nova oblast, ki je pridobila legitimnost v narodno-osvobodilni vojni, želela odstraniti prave in navidezne sovražnike, ljudstvo, ki je imelo za seboj štiri kruta leta vojne in trpljenja, je novi oblasti z ovajanjem ljudi pomagalo.

⁷⁰ *Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije*, št. 65/1945, str. 637–638.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Ljubljana:

- SI_ZAL_LJU/0522, Vojaško sodišče ljubljanskega vojnega področja v Ljubljani, t. e. 1.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj:

- SI_ZAL_KRA/0012, Okrajni ljudski odbor Kranj, t. e. 59.
- SI_ZAL_KRA/0256, Vojaško sodišče ljubljanskega vojnega področja, t. e. 1–2.

ČASOPISNI VIRI

- Ljudska pravica, 1945.
- Slovenski poročevalec, 1945.

URADNI LISTI

- Uradni list Demokratske federativne Jugoslavije, 1945.

LITERATURA

- Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.
- Griesser-Pečar, Tamara: *Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945. Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
- Mikola, Milko: *Delo kot kazen*. Celje: Zgodovinski arhiv, 2002.
- Mikola, Milko: Partizanska vojaška sodišča 1941–1945. V: *Arhivi* 16 (1993), št. 1–2, str. 11–14.
- Repe, Božo. Represija v socialistični Sloveniji (Jugoslaviji). V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 44 (2004), št. 1, str. 83–94.
- Vodušek Starič, Jera: *Prevzem oblasti*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

SUMMARY

LJUBLJANA WAR TERRITORY MILITARY COURT JUDGEMENTS IN THE SUMMER OF 1945

The article analyses the functioning of the Ljubljana War Territory Military Court in the summer of 1945. It analyses only cases kept by the Gorenjska Unit of the Historical Archives Ljubljana. Most court judgements of the Ljubljana War Territory are kept at the seat of the Historical Archives Ljubljana.

The article focuses on people who did not play a great role during the war, however, they found themselves in the claws of the new government. Most of them were sentenced to shorter prison sentences and the loss of citizen and political rights. In rare cases, people were sentenced to exile. There were no death penalties found in analysed judgements. Thus, we can find that, in the first months after the war, many people were sentenced for their actions during it. Most of the convicted had to serve out their sentence, however, considering

the events in Slovenia in the summer of 1945, which was full of distrust and revenge, they came off with a small loss.

Most court cases were fast, but the article present some stories, where court proceedings took a longer time. The court relied on reports, usually announced by OZNA, which were often written very subjectively, with a wish to punish the accused.

The article thus provides an interesting insight into the events in the first months after the end of the Second World War, when the euphoria following the end of the slaughter was in the air. On the other hand, this was a time when the new communist regime was strengthening its role and took revenge on numerous real and apparent enemies. The accused from the analysed judgements did not lose their lives in the aftermath of the post-war revenge. However, they did suffer a great deal and, even after being released, lived as second class citizens because their rights were limited.